

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend.

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

MIJN ZIEL HEEFT U BEGEERD IN DE NACHT

Over de actualiteit van middeleeuwse spiritualiteit III

In het vorige artikel zagen we hoe vanuit de spirituele nood van onze geseculariseerde tijd middeleeuwse vormen van vroomheid van groot belang worden geacht. In deze en de volgende bijdrage gaat het om de vraag of we als gereformeerden van middeleeuwse spiritualiteit misschien iets kunnen leren. Met deze vraag komen we dicht bij huis.

Intellectuele ervaringsmystiek

Sinds zijn verlaten van Rooms-Katholieke Kerk heeft de hervormde ds. H.J. Hegger altijd iets gemist in de prediking en in de geschriften van de Reformatie. Hij is er van overtuigd dat uit het protestantse gezichtsveld wezenlijke, bijbelse elementen van mannen als Ruusbroec, Eckhart, Tauler en Seuse verdwenen zijn. In 1990 schreef hij daarom een boekje om de rijkdom van de rooms-katholieke mystieke literatuur voor christenen uit de Reformatie meer toegankelijk te maken.?"

Hetzelfde jaar hield ook de hervormde ds. P.J. Stam jr. een pleidooi voor positieve waarden in middeleeuwse mystiek, met name wat betreft die van Tauler. De preken die Tauler in de landstaal hield, waren geen dorre verhalen. Ze waren diepdoorvoeld, benadrukten innige beleving, persoonlijke gemeenschap met God. De spiritualiteit van Tauler kan worden omschreven als intellectuele ervaringsmystiek. De kern ervan is zelfkennis. Deze staat in dienst van de Godservaring. Tauler maakte onderscheid tussen twee soorten christenen: degenen met en degenen zonder de existentiële religieuze ervaring van een waarachtige zelfkennis. Het speciale vermogen om tot zelfkennis te komen, noemt hij de 'Vernunft'. Daardoor krijgt de mens inzicht in eigen zonden en gebreken. Net als Eckhart gelooft Tauler dat God in de mens aanwezig is in de verborgen afgrond van de ziel. Dit boven tijd en wereld verheven centrum van de ziel staat zeer dicht bij God. Het is een ongeschapen, eeuwige kern in de mens. Goddelijke Grond beantwoordt aan deze afgrond van de ziel. Diepte vraagt om diepte. Dit bevindt zich inwendig, zo diep binnenin, buiten alle tijd en ruimte. Daar, in haar diepste tempel, vindt de ziel vrede in God, zalig genieten, mystieke unie. Wie in God binnen-

HOOFDARTIKEL

Mijn ziel heeft U begeerd in de nacht

F. van der Pol

UIT DE SCHRIFT

Liefdevol

A. Scheringa

KERKRIJK LEVEN

Gereformeerd Appèl '92

W.G. de Vries

GELEGEN/ONGELEGEN

j. Kamphuis

LITURGIE

Gereformeerde liturgische vraagbaak II (slot)

J.J. Dronkers

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Geestelijke training

MUZIEK

Wijn of liederen: een keuze

J. Smelik

INGEZONDEN

Het gat in de vacatures

C.J. Haak

UIT DE KERKEN

INGEZONDEN

Her een doen en het ander niet nalaten

j. Douma

REACTIE

Antwoord aan prof. Douma

W.G. de Vries

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

gaan wil, die moet daarom eerst alle creatuurlijkheid afleggen en in zijn eigen 'grond' binnendringen. Daar kan de eeuwigheid geproefd worden, vereniging met 'God'. In mijn inaugurele ging ik hierop nader in en wel in afwijzende zin.²⁴ De spiritualiteit van een *unio mystica* op basis van menselijke zelfvernietiging en de ontlediging van God is geen geestelijke verrijking, maar een wezenlijke aantasting van God en diens schepping.

In duistere Middeleeuwen toch ook *sola gratia*

Mij lijkt wel veel te leren van mannen als de veertiende eeuwse Thomas Bradwardine en Gregorius von Rimini. Dat waren mensen die ver voor Luther Augustinus volgden in de strijd tegen de pelagianen van hun tijd. Midden in de duistere Middeleeuwen verdedigden zij het *sola gratia*, de rechtvaardiging van zondaren. De bekering van Petrus zagen zij niet als een verdienstelijke daad, maar als een direct gevolg van de daaraan voorafgaande toekering van God.²⁵ Deze toewending van God heeft predestinatie als grond. Vervolgens wordt deze verkiezing door de leermeester van Luther, Johan Staupitz, christologisch ingebed. En dat als boodschap, in de verkondiging. Dáár wendt God zich in ontferming naar zondaren toe. Van Bradwardine en Von Rimini loopt de lijn dus naar Staupitz, en zo naar Luther. Het is de lijn die het accent legt op de eeuwige heilswil van God; van God die zondaren zoekend en hen overwinnend, brengt tot het heil. Hoe? In het hier en nu van de verkondiging. Dat is heel wat anders dan een Tauleriaanse verlossingsweg die de creatuurlijkheid ontvlucht. Bradwardine en Von Rimini hebben wat Eckhart en Tauler missen: de toepassing van het verlossend heil in Jezus Christus door Woord en Geest. Er is voor de mens géén eigen weg om tot God te komen.

Werkelijke zelfkennis en kennis van God komen tot stand door Woord en Geest; door Christus daarin verkondigd; door goddelijke verlichting.

Het verstand (de 'Vernunft') als kennisweg naar God schiet tekort. Dat geldt volgens Von Rimini ook voor de menselijke wil. Voluntaristische mystiek brengt ons niet bij God. Het gaat er om de wil van God te kennen en met algehele verzaking van eigen wil, Zijn wil te volbrengen. Gregorius von Rimini is voor gereformeerden een erg belangrijk figuur. Pas begin van deze eeuw werd hij herontdekt. Inmiddels staat hij te boek als de beste veertiende-eeuwse Augustinus-kenner. En dan van Augustinus als *doctor gratiae* die zich verzette tegen de goede wil en de verdienstenleer. Sinds de zondeval zijn volgens Von Rimini daden alleen maar goed dankzij Gods bijzondere hulp.

De bij Nijmegen geboren middeleeuwer Marsilius van Inghen, docent in Parijs, sloot zich bij Von Rimini aan. De voorbeschikking voor de hemel acht hij volledig *gratuit*. Onder afwijzing van enige verdienste of goed gebruik van de vrije wil. En om nog een man te noemen die ons veel leren kan: De Utrechtse priester Johann Pupper van Goch. Ook hij acht geen enkele vorm van verdienste in de rechtvaardiging aanvaardbaar. Predestinatie is bij hem volledig een vrije keuze van God. Straalt hier in duistere Middeleeuwen geen licht? Hier wordt geput uit het stralend licht van de kerk Augustinus (een uitspraak van Luther over Augustinus). We treffen hier het element aan, dat in de Reformatie ook weer naar voren zou komen: Godskennis en zelfkennis, de twee stukken van de ware wijsheid. Samen leren ze dat verstand en wil géén begaanbare weg naar God vormen. Ons verstand is verduisterd, de wil is verdorven. En hoe zit dat dan met het gevoel?

Het gevoel als weg

Gevoelsmystiek herkennen we vooral bij Bernard van Clairvaux (1090-1153). Religieuze beleving staat bij hem dermate centraal, dat zijn theologie wel een theologie van het hart wordt genoemd. In zijn 86 preken over het Hooglied heeft Bernardus volop ruimte gegeven aan deze geestelijke ervaring. Ze wordt met name in het vlak van het gevoel geregistreerd. Het gaat om een naar binnen gerichte en affectief ingestelde vroomheid. De motiverende kracht voor de terugkeer tot God is de liefde. Liefde voert de ziel omhoog tot gemeenschap met God. Liefde zet aan tot een innerlijke pelgrimage die uitmondt in de omarming van de Geliefde en in de goddelijke kus. Maar ook hier is sprake van opklimming. Gehoorzaamheid en geestelijke inspanning vormen een eerste begin op de weg naar het schouwen van God. De geestelijke ladder naar de hemel wordt bij Bernardus teveel opgericht vanuit de mens zélf. De religieuze ervaring rond Christus en zijn lijden past in een stap voor stap te realiseren schema van *imitatio*. In aanleg kán de mens zich verheffen tot het

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. LUITEN, DRS. C.J. DE RIJSTER, DRS. H. VELD-MAN, PROF. DR. K. VELING.

MEDEWERKERS:

DRS. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISJES, DRS. J. MESSELINK, DRS. J. SMELIK.

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen.

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT:

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland). Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn.

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES:

Prijs: f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

schouwen van de Onzienlijke.

Ook bij Bonaventura (1221-1274) heeft de benadering van God iets gevoelvol. Het gaat om liefhebbend kennen van God. Het traject om de diepste godservaring te bereiken, vormt een drievoudige weg, beschreven in *De triplici via*. Aan het eind daarvan somt Bonaventura gevoelsvol de treden op die naar de liefdesvereniging leiden:

'Onderscheidt dus de treden die leiden naar de weg van de vereniging: Laat waakzaamheid je attent maken, want de Bruidegom nadert spoedig. Laat verlangen je doen ontbranden, want Hij is zoet. Laat ijver je op doen rijzen, want Hij is verheven. Laat lust in Hem je rust geven, want Hij is schoon. Laat vrolijkheid je dronken maken, want Hij is de volheid van liefde. En dat je altijd, o devote ziel, met heel je hart tegen de Here zeggen mag: 'Ik zoek U, ik hoop op U, ik hef mezelf tot U op, ik verlang naar U, ik ontvang U, ik jubel in U. en tenslotte: ik kleef U altijd aan.'²⁶

De groei van geestelijke ervaring beschrijft ook Jan van Ruusbroec (1293-1381) als een drievoudige weg. In *Biegeestelike Brulocht* geeft hij er een uitgebreide beschrijving van aan de hand van een enkele bijbeltekst: 'Ziet, de Bruidegom komt, gaat uit, Hem tegemoet', Mattheus 25 vers 6b. Het gaat om een actief op God gericht leven, een naar God verlangend bestaan dat uitloopt op een Godschouwend en Godgenietend Leven. Het echte, innerlijke leven voltrekt zich zonder bemiddeling door de kerk. De bron ervan bevindt zich in de mens zelf. Het komt op uit de grond van de ziel. De komst van de Bruidegom in de ziel trekt de mens in minne omhoog. Er is invloeiing van God in de ziel met als reactie een terugvloeien van de ziel naar God. Menselijke minne wordt opgenomen in Gods minne. In deze liefdesdialoog van God en mens is er van ontroering en aanraking sprake. De mens gaat in God op, zonder middel, geestelijk. Maar voor Ruusbroec dit alles nader uitwerkt, waarschuwt hij zijn lezers, dat alleen degenen die dit uit ervaring kennen, het kunnen verstaan: 'Nu merker met vliete cranstelijke, want dies noeyt en ghevoelde, hi en saelt niet wel verstaen.'²⁷

Behoeftte aan diepe ervaring

Hernardus, Bonaventura en Ruusbroec hebben grote invloed gehad. Ook op Geert Grote en Thomas à Kempis. Maar zij noch de moderne devoten zouden zoveel invloed hebben gekregen als daar niet was die breed gevoelde behoefte onder de mensen; een behoefte naar werkelijke ervaring, geestelijke groei en versterking. Het geeft vandaag een moment van herkenning, dat er ook toen niensen waren die temidden van materialisme en uiterlijkheid verlangden naar God.

Nu schreef Lick Bras kortgeleden een boek over Ruusbroecs '*Brulocht*' als bron voor hedendaagse spiritualiteit.²⁸ Daarmee tracht hij moderne mensen voor een middeleeuwse zoektocht naar God te winnen. Rrai spreekt ook over de geestelijke ladder, de mystieke weg waarlangs de ziel tot God kan opklimmen. De systematiek van

Ruusbroec nam hij over: het werkend leven, gevolgd door het innige of God-begerende leven. Dan volgt een soort leegte, 'gelatenheid' gevuld met verlatenheid: de 'donkere nacht van de ziel, voorafgaand aan de intocht van de Geest in de ziel. In een soort van geestelijke doorbraak komt het dan tenlotte tot het schouwende, met God verenigde leven. Met Luther wijzen we een dergelijk spiritueel schema, in diens tijd opnieuw gepropageerd door Thomas Muntzer, af. Het is een vrome constructie.' Het voorbeeld van Bras en de eerder in deze artikelenserie genoemde actualisering en geven aan, dat de belangstelling voor middeleeuwse spiritualiteit de laatste tijd sterk is toegenomen. Rond mystiek is een levendige boekhandel ontstaan; heel wat centra voor meditatie werden geopend en in de theologie groeide de aandacht voor de ervaringskant van het geloof. Dit brengt ons tot de niet onbelangrijke vraag: Hoe moeten we middeleeuwse spiritualiteit in haar actualiteit nu taxeren? Wat voor boodschap hebben Gereformeerde Kerken van de 20e eeuw daaraan? Daarover meer in een laatste artikel.

F. van der Pol

²³ *Bijbelse elementen bij rooms-katholieke mystici*. Kampen 1990.

²⁴ P.J. Stam jr. *Mystiek geloof. Tauler, Luther, Kohlbrugge*. Kampen 1990. F. van der Pol, *Duistere Middeleeuwen in het licht*. Barneveld 1991, 13 en 14.

²⁵ *De conversio van Petrus gaat bij hen volledig terug op de conversio Dei*. Zie mijn inaugurele, p. 46, nt. 117.

²⁶ K. Ruh, *Bonaventura deutsch. Ein Beitrag zur deutschen Franziskaner-mystik und -scholastik*. Bern 1956, 343 – *De triplici via*, Cap. III, nar. 5. 8.

²⁷ *Brulocht*. Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis C111. Tielt/Turnhout 1988.305.

²⁸ Deel 2, in de serie *Mystieke teksten en thema's*. Kampen 1989.

²⁹ Over de verhouding Luther en Muntzer nader in mijn *Duistere Middeleeuwen in het licht*, 31, 32, nt. 72.

LIEFDEVOL

Wie niet liefheeft, kent God niet, want God is liefde.

1 Joh. 4 : X

Vol van liefde

Over het onderwerp liefde is veel te zeggen; en wie dit onderwerp aansnijdt, kan meestal op een goede aandacht rekenen. Want liefde: dat is in. Niemand heeft moeite met het lief zijn voor elkaar. Het gaat dan om de sociale kontakten, die mensen onderling hebben; je hebt begrip voor elkaar; je probeert de kontakten zo aangenaam mogelijk te houden.

Maar lief zijn voor elkaar is wel iets heel anders dan vol zijn van liefde voor elkaar. De liefde voor elkaar heeft een veel diepere inhoud.

Johannes wil die diepe gevoelens van liefde aan de oppervlakte brengen. Hij wijst daarom naar de oorsprong van die liefde: de liefde is uit Gnd.

Geen mens heeft dus die liefde van zichzelf: het moet je gegeven worden. Vanuit God moet die liefde je eigen leven binnenstromen. Wil je daarom die liefde leren kennen, dan zul je in de eerste plaats moeten letten op God: want God is liefde.

Ja, God is liefde. En dat is geen loze kreet. Dat moeten we er ook niet van maken. Want het is heel gemakkelijk om deïc di-ïe woorden uit hun verband te rukken; dan komen ze op zichzelf te staan: God is liefde: en mei die woorden gaat men aan de haal. Het wordt een stelling die midden in het leven geplaatst wordt; een stelling, die een felle kritiek krijgt te verduren; een stelling, waarbij allerlei vraagtekens worden gezet: is God wel liefde, als je let op allerlei inoëten in het leven? Is de liefde van God wel te rijmen niet het geweld, dat je op vele plaatsen in de wereld kunt aanwijzen? Als God liefde is, waarom laat Hij dan al die ellende toe? Met dergelijke vragen maak je van Gods liefde een karikatuur, die met de waarheid in strijd is: het gevaar is dan levensgroot, dat je God de schuld gaat geven voor de ellende, die de mens heeft veroorzaakt; de mens is bewust ongehoorzaam geweest; hij heeft zich tegen God gekeerd: daardoor heeft hij straf verdiend: de mens moet sterven!

Bewijs van liefde

En als de mens zo ver gezonken is; dan grijpt de Here in. Hij laat zijn schepping, het werk van zijn handen, niet verloren gaan. Hij heeft de wereld lief; maar het is geen goedkope liefde. De Here zegt niet tegen de mens: we gaan het samen opnieuw proberen; we vergeten, wat er gebeurd is, zand erover. Nee! Wat de Here wel doet: Hij zorgt zelf voor de oplossing. Hij geeft de belofte van de Verlosser

van de wereld. En die Verlosser is zijn eigen Zoon. Het liefste, dat Hij heeft, staat Hij af. Hij bewijst zijn liefde, door zijn eigen Zoon in de wereld te sturen. Opdat wij zouden leven door Hem. Vanaf de zondeval in het paradijs werkt de Here naar de komst van de Verlosser toe.

Zo neemt de Here het initiatief: het gaat alles van Hem uit. En juist dat is zijn liefde.

Johannes zet die liefde in het kader van de verlossing: hierin is de liefde, niet dat wij God liefgehad hebben, maar dat Hij ons liefgehad en zijn Zoon gezonden heeft als een verzoening voor onze zonden, vs. 10. Gods eniggeboren Zoon gaat voor ons de straf dragen; er moet bloed vloeien. Het bloed van het Lam, dat de zonden van de wereld wegneemt. Christus offert Zichzelf; en door dit offer heeft Hij ons vrijgekocht: Hij staat Borg voor ons leven: inderdaad geen goedkope liefde. Toch aarzelt de Here geen moment. Zo groot is zijn liefde. En die liefde heeft nu gevolgen voor ons leven.

Wat die gevolgen zijn, geeft de Here ook zelf aan, als Hij zijn Zoon aanwijst als de Verlosser van het leven: deze is Mijn Zoon, de Geliefde, in wie Ik mijn welbehagen heb: Hoort naar Hem.

Gebod tot liefde

Luisterend naar Christus, leren we, wat het betekent, om nu ook elkaar lief te hebben. Dat gebod geeft Hij ons. En Hij stelt Zichzelf ten voorbeeld. Niemand heeft grotere liefde dan degene, die zijn Leven inzet voor zijn vrienden. Die onbaatzuchtige liefde wil nu ook z'n weerklink vinden in het leven van allen, die in de weg van het geloof tot Gods kinderen zijn aangenomen.

Dit is de verkondiging, zo schrijft Johannes, die gij van den beginne gehoord hebt: dat wij elkaar zouden liefhebben. En dan niet alleen mei het woord of met de tong, maar met de daad en in waarheid. Dat laatste is niet altijd gemakkelijk: mensen kunnen zeer positief over elkaar spreken, maar als het op daden aankomt, zijn we dan ook zo positief? Of trekken we ons dan liever terug? En nemen we de instelling van de wereld over; ieder voor zich, ook binnen de kerk? Daar zegt Johannes terecht van: indien iemand de wereld liefheeft, de liefde van de Vader is niet in hem.

Alleen door de liefde van God gaan onze ogen open voor onze naaste; en dat is tegelijk een hevel, een gebod; wie God liefheeft, moet ook zijn broeder liefhebben. Die twee zijn onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Zo hebben we de opdracht om vanuit de liefde van God zelf liefdevol bezig te zijn. In woorden en in daden, in waarheid.

Zo kunnen we binnen de gemeente, in een nieuw seizoen, weer aan de slag; want vanuit de liefde is er veel te doen; en dat doen we toch graag? Want dit is de liefde Gods, dat wij zijn geboden bewareii.

A. Scheringa

GEREFORMEERD APPÈL '92

In ons blad van 4 juli werd zonder enig commentaar het Gereformeerd Appèl '92 afgedrukt. Graag willen we daarop nu enig commentaar geven, Het gaat hier om een beweging van 'gewone kerkleden' en het is gericht op persoonlijke ontmoeting, geloofsherkenning en samenwerking van gereformeerden uit de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Men wil een bijdrage leveren aan de kerkelijke toenadering. En wie zou dit niet toejuichen? Het zich neerleggen bij de kerkelijke verdeeldheid, het berusten in de status quo, komt inderdaad in strijd met het gebed van Christus 'dat zij allen één zijn' uit Johannes 17. Gods Woord kent immers slechts 'één lichaam en één Geest, één Here, één geloof, één doop en één God en Vader van allen' (Efeziërs 4 : 4-6).

Een goed uitgangspunt

Het uitgangspunt van dit appèl is de overtuiging dat het laten voortbestaan van de kerkelijke verdeeldheid schade is voor de zaak van Jezus Christus in deze wereld. Daarin zijn we het hartelijk met de ondertekenaars eens. Het elan van de initiatiefnemers van dit gereformeerd appel waarderen we daarom zeker. Ze willen zich in de toekomst richten op de bevordering van alles wat dienen kan tot wederzijdse contactoefening en gemeenschappelijk belijden. Daarbij willen zij ieder 'activisme' afleggen en veel eer vervuld worden met ootmoed en besef van eigen tekortkomingen. Verder willen zij dit appèl zien als een aanvulling op de kerkelijke sarnensprekingen zonder in de verantwoordelijkheid van ambtsdragers en kerkelijke vergaderingen te treden. Wel willen zij door deze verklaring een appel doen op gereformeerden om de situatie onder ogen te zien en concrete wegen te zoeken voor kerkelijke toenadering.

Men verheugt zich tegelijk over de groeiende plaatselijke kontakten en de berichten over goede en hartelijke sarnensprekingen. Dit alles wil men stimuleren door het gezamenlijk belijden in woord, zang en gebed. Reeds nu

worden mogelijkheden benut door plaatselijk samen Bijbelstudie te verrichten of samen een thema-avond te beëggen. Voor gereformeerden die plaatselijk initiatieven nemen wil men een landelijk aanspreekpunt zijn. Dit Gereformeerd Appèl '92 is gericht op persoonlijke ontmoeting, geloofsherkenning en samenwerking van gereformeerden uit de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) en de Nederlands Gereformeerde Kerken. Zo wil men een bijdrage leveren aan de kerkelijke toenadering. Het ligt in de bedocling jaarlijks een gebedssamenkomst te beleggen en periodiek een 'doorgeefbrief' te verspreiden. Dit appèl is ondertekend door 44 leden uit de bovenvermelde kerken.

Appèl

Allereerst iets over de uitdrukking 'appel'. De eerste betekenis daarvan is 'hoger beroep'. Men tekent d m appèl aan tegen iets dat men als onrecht ervaart. Pas in laatste instantie betekent dit woord 'een beroep doen op'. Nu willen we persé niet een strijd over woorden voeren. Maar hier is zakelijk wel de vraag in geding wat men met dit appèl beoogt. Kennelijk geen hoger beroep inzake een als onrecht ervaren zaak. En toch zou daarvoor alle reden zijn.

Laten we dit duidelijk maken door de drie speciaal genoemde kerken de revue te laten passeren.

Allereerst de Christelijke Gereformeerde Kerken. In haar laatste synode hebben zij uitgesproken dat de verschillen met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) van zo ernstige aard zijn dat zij een belemmering vormen om tot kerkelijke eenheid te komen. De laatste synode van onze kerken – Leeuwarden 1990 – sprak over dit besluit van 1989 haar teleurstelling uit (*Acta*, art. 133). Onze vraag is nu: zijn deze verschillen plaatselijk ook van zo ernstige aard dat ze een belemmering voor kerkelijke eenheid vormen, laat men dat van christelijke gereformeerde zijde dan eerlijk zeggen. Men kan zich toch niet losmaken van besluiten, waaraan men naar art. 31 kerkorde gebonden is? Als men plaatselijk deze mening niet is toegedaan, laat men dan niet gaan vrijbuiteren in eigen kerkverband, maar een appèl – een hoger beroep – doen op de aanstaande synode van 1992.

Wat de Nederlands Gereformeerde Kerken betreft, haar Landelijke Vergadering wilde geen initiatieven nemen tot sarnenspreking met onze kerken. Nog sterker, de overeenstemming die plaatselijk te Enschede-Noord werd bereikt werd met slechts één stem tegen afgewezen. Tot grote teleurstelling van de predikant van de Nederlands Gereformeerde Kerk aldaar die ter vergadering zei: 'En nu trekt u uw handen af van het resultaat dat wij op aan-

dringen van de Landelijke Vergadering bereikt hebben'. Wanneer de Nederlands gereformeerde ondertekenaars van dit appèl ergens een beroep moeten doen dan is het toch wel op hun eigen landelijke kerkelijke vergadering.

Wat kerkelijke vereniging betreft, zit de deur zowel bij de Christelijke Gereformeerde Kerken als bij de Nederlands Gereformeerde Kerken volkomen op slot. Eii wat wil men dan plaatselijk?

War onze eigen kerken betreft, sinds 1946 hebben zij vereniging nagestreefd niet de Christelijke Gereformeerde Kerken. Maar het stuitte van die zijde telkens weer af. Ik vind het prima dat de initiatiefnemers van dit appèl, volgens een interview in het *Nederlands Dagblad*, hopen 'een stukje clan' los te maken voor kerkelijke toenadering. Het kan ook best zijn dat dit bij Ieden van onze kerken te weinig leeft. Maar dan blijft toch als 'harde kern' overeind staan dat zowel de Christelijke Gereformeerde Kerken als de Nederlands Gereformeerde Kerken deze kerkelijke toenadering tot nu toe geblokkeerd hebben. Als er dus een appèl nodig is, dan toch wel van leden van deze kerken in de richting van hun eigen kerkelijke vergaderingen.

Kerkverbandelijke eenheid

Nu kan men wel zeggen, zoals de heer H. Hoksbergen het deed in het *ND*, dat kerkverbandelijke eenheid nooit het primaat over de plaatselijke eenheid kan krijgen. Maar wal wil men dan? Hij citeert prof. J. Kamphuis die heeft geschreven (al in 1958) dat waar men de plaatselijke eenheid als gebod heeft leren kennen, men dit dan ook op de meerdere vergaderingen aan de orde dient te stellen. Daarmee ben ik het helemaal eens. Maar de ellende is dat dit niet gebeurt. Zeker niet in de Christelijke Gereformeerde Kerken. En toen Enschede-Noord het in de Nederland \ Gereformeerde Kerken probeerde, kreeg men nul op het request.

Daarom blijft mijn vraag: wat willen de ondertekenaars van dit Appèl nu eigenlijk? We dienen namelijk goed te beseffen dat de gemeenschap der heiligen niet alleen plaatselijk fungeert, maar ook landelijk. Christus heeft – om met K. Schilder te spreken – zijn bloed ook voor het kerkverband gegeven. Praktisch en principieel is het dan ook onmogelijk plaatselijk tot kerkelijke eenheid te komen, terwijl men het kerkverband er buiten laat. Ik denk alleen al aan het afgeven van attestaties naar zusterkerken. Als in een kerk elders de gedeeldheid nog blijft bestaan, aan welke kerkeraad moet men het vertrekkend lid dan toevertrouwen? Laat men dit als een praktische moeite typeren, dan blijft nog recht overeind staan dat volgens het woord van Christus in Matteüs 16 : 18 bij 'de gemeente' gedacht dient te worden aan de kerk in algemene zin, eii dus ook aan de kerk in een bepaald land. Dat wijst op de geestelijke eenheid van allerlei plaatselijke kerken. Uit reactie op het hiërarchisch optreden van synoden, die de vrijheid en zelfstandigheid van de plaatselijke kerken om hals brachten – in de vorige en deze eeuw – dienen we dit bijbels gegeven niet te vergeten.

De concrete situatie

Neem ik daarbij de concrete situatie in ogenschouw, dan wordt mijn overtuiging in deze zaak alleen nog maar versterkt.

In het *Jaarboek* 1992 van de Christelijke Gereformeerde Kerken wijst ds. H. van der Schaaf erop dat bepaalde kansels voor christelijke gereformeerde predikanten gesloten blijven. En dit 'tot heil van de gemeente'. Hij betoogt dan dat dit eigenlijk 'censuur' over deze predikanten betekent. Want dan inag een dergelijke predikant ook in eigen gemeente niet voorgaan. Zijn prediking is dan ook niet tot heil van de gemeente. 'We kennen toch geen verschillende soorten heil?' Dan dient men volgens hem ook in het kerkverband zelf de kerkelijke stormbal te hijsen.

In het *Informatieboekje* 1992 van de Nederlands Gereformeerde Kcsken treft men eenzelfde kerkelijk verdeelde situatie aan. Daarin schrijft de K.H. de Groot dat het beslissende niet meer is, wat men als gemeente wil doen, maar dat kleine groepen van gelijkgezinden het gaan uitmaken en heersen over de meerderheid, die het zwijgen ertoe doet. Volgens hem neemt de geestelijke agressie toe. Deze door hem zo genoemde 'verontrustende signalen' – ik denk hier ook aan de opening naar schriftkritiek van drs. H. de Jong – kunnen we toch niet negeren?

Wanneer het door ons hier besproken Appèl '92 dan ook over groeiende plaatselijke kontakten spreekt en over goede en hartelijke samenspraken, zullen deze kerkverbandelijke verontrustende verschijnselen niet genegeerd mogen worden. Als er een appèl nodig is, dan zeker in de richting van kerkelijke vergaderingen, die zowel bij de Christelijke Gereformeerde als de Nederlands Gereformeerde Kerken dergelijke verontrustende verschijnselen doen zien.

Bevragen?

We lezen verder in dit Appèl dat het proces van kerkelijke herkenning hemoeilijkt wordt doordat men op een afstand elkaar voortdurend blijft bevragen. Daarom wil men dit aanvullen door kontakten tussen gemeenteleden zelf. ik zou daaraan kunnen toevoegen dat onbekend vaak onbemind maakt. En het grote belang van persoonlijke ontmoetingen zal ik zeker niet ontkennen.

Maar wel blijft de vraag, hoe men deze persoonlijke ontmoetingen zal invullen. Als men elkaar niet 'bevragen' wil en het zoekt in persoonlijke ontmoeting, geloofsherkenning en samenwerking, dan kan men daarmee toch niet volstaan? Ik neem aan dat de ondertekenaars van dit Appel dit ook niet willen. Maar dan kan niemand er toch omheen dat naar de oorzaken van de kerkelijke verscheidenheid wordt gevraagd. Want het stimuleren van het gezamenlijk belijden in woord, zang en gebed – zoals men zelf het formuleert – kan en mag toch geen vrijblijvende zaak zijn, waarbij men 's zondags gescheiden blijft optrekken, elk in eigen kerk?

Het is voor mij zelfs de vraag of dit gezamenlijk belijden in woord, zang en gebed niet prematuur is en vooruit grijpt op wat men juist bereiken wil. Gezamenlijk belij-

den doe je toch primair in de kerk als pijler en fundament van de waarheid? En zingen en bidden doe je toch samen in de kerk als gemeenschap der heiligen?

Wie klaagt over de verscheurdheid van de kerk, grijpt mijns inziens te gauw naar dit gezamenlijk belijden in lied en gebed. Men zal samen eerst moeten zoeken naar de oorzaken van de kerkelijke breuken.

Wanneer er op een bepaalde weg vaak verkeersongelukken gebeuren, dan is men er niet, wanneer men gezamenlijk wat gaat praten en zo. Nee, dan zal onderzoek worden gedaan naar de oorzaken van deze ongelukken. Wanneer er op de 'kerkweg' ongelukken zijn gebeurd of nog gebeuren, dan zal onderzoek naar de oorzaken daarvan toch een eerste vereiste zijn. Of men dit nu 'elkaar bevragen' noemt of wat dan ook, samen zingen en bidden lost als zodanig niets op.

Ik denk in dit verband aan wat Christus in de bergrede heeft gezegd: 'Wanneer gij dan uw gave brengt naar het altaar, en u daar herinnert, dat uw broeder iets tegen u heeft, laat uw gave daar, vóór het altaar, en ga heen, verzoen u met uw broeder en kom en offer daarna uw gave' (Mat. 5 : 23, 25). Samen bidden betekent toch dat onze gebeden, geheiligd door het reukwerk van Christiis, komen op het altaar voor God. Bidden en zingen is het leggen van 'de vrucht van onze lippen' op het altaar in de hemel. Maar als we kerkelijk iets met elkaar 'hebben', dan zal het toch zaak zijn, dat we pas onze gaven op Gods altaar brengen, wanneer we ons met elkaar verzoend hebben. En dat kan alleen, wanneer op een voor God verantwoorde wijze de oorzaken van een kerkelijke breuk worden weggedaan.

Wanneer in Psalm 139 gebeden wordt: 'Zie, of bij mij een heilloze weg is, en leid mij op de eeuwige weg' – dan geldt dit van onze persoonlijke levenswandel, maar toch zeker ook van onze kerkelijke levenswandel.

Nu bestaan hij de Christelijke Gereformeerde Kerken onoverkomelijke bezwaren tegen een samengaan met onze kerken. En een plaatselijk voorgenomen hereniging ontmoette ook hij de Nederlands Gereformeerde Kerken dergelijke bezwaren. Wat zal in deze concrete situatie dan dienen te gebeuren?

Verootmoedigen

Men wil zich verootmoedigen, zo lezen we. Dat is een goede zaak voor een christen. Maar wil dit een echte verootmoediging zijn, dan moet toch ook concreet worden, waarover men zich verootmoedigt. Moeten onze kerken zich verootmoedigen, omdat 7e tientallen jaren lang vereniging met de Christelijke Gereformeerde Kerken hebben gezocht? Als er hij ons kerkelijke zelfverzekering is, dan dienen we ons daarover te verootmoedigen. Als er te weinig liefde uit ons kerkelijk leven uitstraalt, dan dienen we ons daarover te verootmoedigen. Want wie zijn wij dat we tot de gemeente van Christus mogen behoren? Het is genade alleen. Maar over de pogingen om tot kerkelijke eenheid te komen hoeven we ons toch niet te verootmoedigen?

Maar wanneer kerkelijke vergaderingen van de Christelijke Gereformeerde Kerken en Nederlands Gereformeerde Kerken de echte eenheid van gereformeerde belijders tegenstaan, laten de leden van deze kerken zich dan daarover verootmoedigen. Verootmoediging moet een medewoord worden om concrete kerkelijke gehoorzaamheid te blokkeren.

Bidden

Tot het christelijk gebed hoort onder meer dat we onze nood en ellende grondig kennen. Nu wil men op 29 augustus a.s. een gebedssamenkomst houden, waarop ds. J.B. Wilmink zal voorgaan in gebed. Bidden is een heilige en tere zaak. Maar welke nood en ellende moeten de deelnemers aan deze gebedssamenkomst nu kennen? De nood van de kerkelijke verdeeldheid, zal men antwoorden. Maar dat is toch een concrete nood, die niet zomaar uit de lucht is komen vallen? Hier geldt toch ook: bidt en werkt? Dan zal men toch dienen te bidden voor en te werken aan het wegdoen van de oorzaken van de kerkelijke gebrokenheid. En die zijn toch niet onbekend! Bidden mag toch niet een vragen zijn naar de bekende weg, zonder daarop te gaan? Dan wordt het een vrijblijvend bidden, waarbij we niet aan de Here vragen dat, als er bij ons een kerkelijk schadelijke weg is. Hij ons daarvan mag afhelpen.

Ik kan het niet anders zien dan dat er momenteel heel duidelijke en concrete zaken zijn, waardoor de leden van de drie kerken die in dit Appèl genoemd zijn niet samen avondmaal vieren in de gemeenschap der heiligen. Dat werkt men niet weg door gezamenlijk belijden, zingen en bidden. Men zal kerkelijke daden dienen te verrichten. En daarbij zullen ook wijzelf eerlijk dienen na te gaan of er hij ons een kerkelijk schadelijke weg is. Vrijblijvendheid past niemand, zeker niet als we gaan bidden tot God. Dat geldt van alle deelnemers aan zulk een gebed. Daarin dienen we de Here onze concrete nood en ellende voor te leggen. Maar als men het daarover niet eens is, hoe kan men dan samen gaan bidden?

Kerkelijke nood en ellende

De enige weg die voor God bestaan kan is, dat men over die kerkelijke nood en ellende concreet met elkaar gaat spreken en ook eerlijk tegen elkaar durft zeggen, waar en wanneer er bij iemand een verkeerde weg is op kerkelijk gebied. Ik denk aan Paulus die zijn mede-apostel Petrus publiek bestrafte, toen hij kerkelijk een verkeerde weg ging [Gal. 2 : 14]. Zeker, dat ging over een concreet optreden van Petrus in die tijd. Maar wie wil beweren dat sindsdien niemand kerkelijk verkeerde wegen kan gaan? Laat men daarop elkaar dan als christenen aanspreken vóór men overgaat tot het samen zingen en bidden. Daarmee heelt men 'de breuk van Sion' niet.

Men heeft in een schrijven van 30 juli j.l. al onze kerken opgeroepen op zondag 30 augustus in de erediensten voorbede te doen voor de zaak van de kerkelijke eenheid van gereformeerde belijden. Nu gebeurt dit regelmatig in

de dienst van de gebeden, zo ligt het althans bij mij en ik denk bij **al** onze voorgangers. Een aparte zondag is daarvoor inijns inziens dan ook niet nodig.

Men is ervan overtuigd dat door gebed, verootmoediging en gezamenlijk belijden wegen ontsloten zullen worden om elkaar in geloof te vinden. Maar als dit gezamenlijk belijden er sou zijn, dan is men toch al kerkelijk één? De ellende is juist dat dit gezamenlijk belijden er (nog) niet is. Men trekt immers gescheiden up. Ook wij verlangen **vurig** naar kerkelijke eenheid. Maar dan wel op de basis van Gods Woord, in trouw aan de gereformeerde belijdenis en kerkorde.

Juist, omdat die begererte er is, wil ik niet op iets vooruitlopen dat nog komen moet. Daarom **zal** men mij niet vinden in een samenkomst van gezamenlijk belijden in woord, zang en gebed. Dat is mij een te snel en te licht gegrepen 'eenheid', waarbij de oorzaken van de geslagen breuken en van de huidige kerkelijke kloven niet worden weggedaan. Gehoorzaamheid is beter dan offerande, ook op kerkelijk gebied.

W.G. de Vries

GELEGENJONGELEGEN

Winst voor de gereformeerde gezindte?

Het *Gezinsblad* *Gezindte-blad*?

De eindredacteur van ons blad karakteriseerde de koerswijziging van het *Nederlands Dagblad* als volgt: Het Gereformeed *Gezinsblad* is een gereformeerde gezindteblad geworden.

Een juiste karakteristiek! Namelijk, wanneer men die term 'gereformeerde gezindte' neemt in de versleten, de verbleekte betekenis die vandaag de dag opgeld doet: verzamelterm van alles en ieder die zich 'gereformeerd' noemt. Tedere 'kerkgemeenschap', die de historisch-gereformeerde belijdenisgeschriften aanvaardt, kan naar de nieuwe redactie van de Statuten redacteurs van het ND leveren. Daarbij is de vraag naar wat die 'aanvaarding' voor inhoud en betekenis heeft, niet werkelijk relevant. Enerzijds acht men Statuten de plaats niet om 'aan verschillende kerken een soort erkenning uit te reiken'. Anderzijds toont het ND in het aantrekken van medewerkers (en redacteurs) dat ook 'kerkgemeenschappen', waarbinnen de belijdenis duidelijk en voortdurend wordt *weersproken* zijn te karakteriseren als gemeenschappen die deze belijdenis *aanvaarden*! Alle 'kerken' worden uitgenodigd in dit conglomeraat van een bleke gereformeerde gezindte plaats te nemen. Of ze willen of niet, ze *ontvangen* hier hun plaats!

Toch ben ik zo vrij één aantekening bij de karakteristiek van onze eindredacteur te maken. Deze 'gereformeerde gezindte' is niet te vereenzelvigen met die, waar in de vorige eeuw Groen van Prinsterer voor **iii** het krijt trad, toen hij streed voor de rechten van 'de gereformeerde gezindheid'. Voor Groen was de belijdenis *metterdaad* beslissend, toen hij deze term (uit het staatsrecht, de grondwet van 1815, afkomstig) opnam. Daarom hoorde naar zijn overtuiging het 'Genootschap' van 1816 met zijn Reglementen *niet* tot de 'gereformeerde gezindheid' en de Afscheidenen van 1834 *wel*. al waren ze door het Genootschap uitgeworpen. Laten ze uitgeworpen zijn, ze hadden zich toch juist vastgeklemd aan de gereformeerde belijdenis? Heel anders dan het Genootschap, ook al had hier de algemene synode de (puur formele en inhoudloze) opdracht 'de leer' te handhaven. Groen keek door die schijn heen! Hij wees ook **concreet** aan, hoe en waar de confesie werd aanvaard of werd weersproken. En dat tot en met de kerkregering (Groen spreekt over 'de Kerkelijke inrigting') toe. Tegenover de afschaffing van de Kerkorde van Dordrecht 1618/1619 door de Haagse synode van 1816 hebben de Afscheidenen juist die Kerkorde ingevoerd, welke met de Calvinistische denkwijzen en met de gewoonte der Gereformeerde Kerken meer bijzonder overeenstemmend is', schrijft Groen in zijn *Maatregelen tegen de Afscheidenen*. Voor hem heeft de term een *historische* en tegelijk een *normatieve* lading.

Maar voor het *Nederlands Dagblad* is het anderhalve eeuw nádat Groen over de rechten der Gereformeerde Gezindheid schreef niet meer statutair relevant of men de belijdenis doet functioneren of in haar midden laat weerspreken. Of de gereformeerde kerkorde is afgeschaft en vervangen door een niet-gereformeerde 'Kerkelijke inrigting', en of men – evenals dat in 1816 het geval was – kerkrechtelijk opening aan de dwaling geeft.

'Ware kerk' – in het meervoud?

Ter ondersteuning van de wijziging van de Statuten van het ND merkt het hoofdredactioneel commentaar op dat de Gereformeerde Kerken 'in hun officiële vergaderingen juist ontkend (hebben) dat rij slechts van één ware kerk willen spieken'. Daarmee zou dat *meervoud* van 'kerkgemeenschappen' dan gelegitimeerd zijn door de gereformeerde kerkelijke vergaderingen.

Ik zou de vindplaatsen van deze ontkenning wel graag onder ogen hebben gehad. Een dergelijke ontkenning – nota bene van de duidelijke inhoud der gereformeerde belijdenis! – is mij nog nooit onder ogen geweest.

Naai ik vermoed zal dit commentaar doelen op het feit, dat de Gereformeerde Kerken in de besprekingen met de Christelijke Gereformeerde Kerken (via deputaten) niet hebben ontkend, dat deze kerken de kenmerken der ware kerk vertonen en dat daarom kerkelijke éénheid moet worden betracht. Maar het is heel wat anders wanneer een kerkelijke instantie van een concrete kerkelijke gemeenschap in een concrete situatie zegt, oïder respect van de vrijmacht van God: wij erkennen Gods kerkvergadering ook hij u en daarom klemmt de eis tot kerkelijke vereniging ook zo sterk, dan wanneer een synode een algemene uitspraak zou doen: wij ontkennen, dat er 'maar één ware kerk' is! Het ND inaaft tier een logische fout (en wàs het maar alléén een vergissing in de logica!): het meent de sprong te kunnen niuken van een concrete uitspraak in een concreet geval naar een algemene dogmatische uitspraak (in ontkennde zin). Maar de Gereformeerde Kerken zijn nog altijd aan haar belijdenis te kennen. Die zegt nadrukkelijk: er zijn vele secten (meervoud), die zich 'ten onrechte kerk noemen' en daarom moet mei grote voorzichtigheid naar de kenmerken der kerk 'de ware kerk' (enkelvoud) worden onderscheiden. Hier is de lijn van de Schrift, die ook Calvijn altijd onderwees: Christus is niet gedeeld en zijn kerk, zijn lichaam ook niet.

Maar voor het ND is de kerk van Christus uit het gezicht verdwenen. Het blad (over personen gaat het niet) heeft de band nadrukkelijk doorgesneden en heeft zich kerkelijk op *neutraal* gebied geplaatst. Het geloofsstandpunt is verlaten.

Nog dienstbaar aan de kerkelijke eenheid?

Het hoofdredactioneel commentaar op de Statuten-wijziging wijst er op dat de krant op de roeping tot 'het zoeken van eenheid' in het verleden veelvuldig heeft gewezen 'en zal dat blijven doen'.

Wij aanvaarden gaarne dat dit in de bedoeling ligt. We ontkennen echter, dat het mogelijk zal blijken. We willen verder gaan: we menen, dat het ná de koersverlegging van het ND bijzonder gevaarlijk zal zijn, als deze interkerkelijke krant voor zich een journalistieke roeping ziet 'de' kerken op te roepen tot éénheid.

We vragen: welke eenheid? Omdat het ND zich op kerkelijk neutraal terrein heeft geplaatst, zal een roepstem van deze zijde nooit meer zuiver kunnen zijn maar integendeel er aan meewerken de confessie in de nevels te hullen en de kerk te beschadigen.

De confessie koini in de nevels. Moeren soms de dogmatische en kerkrechtelijke beslissingen van 1967 en 1969 binnen de Gereformeerde Kerken op de helling? Terwille van de roeping 'tot kerkelijke eenheid'? Vandaag zal men deze vraag wellicht nog niet bevestigend willen beantwoorden, maar men heeft wel de Gereformeerde Kerken en de Nederl. Gereformeerde Kerken op één lijn gezet als kerkgemeenschappen die de drie formuleren aanvaarden.

Het ND in dienst van 'de kleine oecumene'! Van de 'gereformeed-gezindte' – nieuwe stijl! Hoeveel schade zal dat de kerk niet toebrengen? En dat in een gezinsblad?

Ook op andere wijze zal van nu voortaan het werken aan 'kerkelijke eenheid' schadelijk voor de kerk blijken.

Ik hoef hier niet in het abstracte te spreken. Enkele dagen geleden (ik schrijf op 29 juli) haakte het ND met behoorlijke gretigheid in op het artikel van een christelijke gereformeerde scribent (ds. K. Boertman in *De Wekker*), die klaagde over eenzijdige afvaardiging naar de synode der Christelijke Gereformeerde Kerken. Vooral de part. synode van het Zuiden zou 'teveel gekeken hebben naar subjectivistische predikanten en ouderlingen'. Terecht is tegen deze publikatie in de Christelijke Gereformeerde Kerken bezwaar gerezen, zoals blijkt uit het *Reformatisch Dagblad* van 28 juli. Zo merkt ds. M.C. Tanis tip:

'ds. Boersma (had) met becommentariëring moeten wachten tot de synode in Apeldoorn ten einde is. Als de besluiten dan zodanig gekleurd zijn dat dit aantoonbaar het gevolg is van een eenzijdig samengestelde synode, had hij een cri de coeur of een evaluatie over de door de synode genomen besluiten kunnen geven'. En verder: 'ik neem de opmerking van het ND dat de ps van het zuiden "door Bewaar het Pand gestempeld is" niet voor mijn rekening. Wanneer ik mijzelf plaats, zie ik mezelf niet als prominent van de ps van het zuiden, ook niet als aanvoerder van een bepaalde groep of als representant van Bewaar het Pand. Bewaar het Pand is een stichting en ik sta in de kerken zoals ik meen te moeten staan met Gods hulp en leiding. Anderi gaat het lijken op een politieke partij'. Ik meen dat dit kerkelijk gedacht en kerkelijk gesproken is!

Maar hoeveel schade brengt daarentegen een dergelijke dagblad-journalistiek niet te weeg! Men kan nu al in de gereformeerde kring horen: 'van die christelijke gereformeerde synode is ook weer niets te verwachten – lees maar bladzijde 2 van het ND'. Men kan dan wel, zoals ds. Boersma doet in contact met de ND-kerknieuwsredactie de hoop uitpreken dat de synode-leden 'zich van de geconstateerde eenzijdigheid bewust zijn en daartegen strijden'. Maar de wig is gedreven – binnin de Christelijke Gereformeerde Kerken en tussen christelijke gereformeerden en gereformeerden. En de gebeden worden belemmerd!

Voor journalistiek die zich wil geven aan de roeping tot kerkelijke eenheid komt wat meer en komt wat anders kijken dan dit (helaas moet het zo wel worden genoemd) vissen in troebel water.

Krijgen straks afgevaardigden naar de generale synode van de Gereformeerde Kerken met inschakeling van een of ander weekblad-artikel, dat te weinig zelfbeheersing kent, óók de maat van deze 'kerkelijke eenheid'-journalistiek gineten?

Het ND zal, naar we hopen, ininstens de wijsheid opbrengen, om, nu het eenmaal de bocht naar de interkerkelijkheid genomen heeft, uiterst terughoudend te zijn in zijn kerkelijk commentaar. Ik spreek niet over personen, maar het blad moet bedenken, dat het *buitenstaander* is. Anders zal steeds meer blijken dat de weg van 'neutraal kerkelijk' over 'on-kerkelijk' naar 'anti-kerkerijk' een korte is. Ingebouwde zekerheden (een 'gesloten' bestuur van de Stichting) zullen snel schijn blijken.

In onze rubriek *Kerkelijk leven* zal, naar ik hoor, aan de zaak van de koersverlegging van het ND ook aandacht worden gegeven. Daarom breek ik hier voorshands de bespreking af.

J. Kamphuis

GEREFORMEERDE LITURGISCHE VRAAGBAAK II (slot)

Deel III

Kampen 1975 is – zo bleek in de eerste hand van *Met al de heiligen I & II* – een hele goede liturgie. Daarin weten we ons immers verbonden met de heiligen. Maar deze liturgie is, naar Van Rongens overtuiging, qua invulling en aanvulling wel voor verbetering vatbaar.

Hij toont dat aan in het apart uitgegeven deel III. Daarin bespreekt hij de diverse onderdelen van de eredienst. Hij gaat daarin weer heel nauwgezet te werk. Zo horen we bijvoorbeeld zelfs waar het accent hij het votum op hoort te liggen. De auteur doet dir, omdat hij de eredienst als eeti zeer stijlvolle omgang tussen God en zijn volk ziet, waarin ook details belangrijk zijn. De overeenkomst met het koninklijke hofprotocol dringt zich aan de lezer op.

Verder kan het niet anders of de historie krijgt volop de aandacht. Van Rongen bepleit immers een liturgie waarbij we de gemeenschap met de heiligen van vroeger onderhouden. Bij elk besproken onderdeel van de eredienst maken we weer een reis door de tijd. De vroege christelijke kerk en de Reformatie krijgen daarin veel accent. Dat maakt zeker dit deel niet tot een boek om in één ruk uit te lezen.

Votum

Het votum is zowel uiting van vertrouwen en verwachting als constituerend van de eredienst. Het gebruik van Psalm 124: X stamt uit de Middeleeuwen en kwam via Genève naar ons land. Verandering van tekst is niet nodig.

Variatie in de begroeting wordt wél bepleit. Van Rongen gebruikt niet het woord 'groet', maar 'begroeting'. God en gemeente begroeten elkáár in begroeting en antwoordlied. Meer apostolische groettekten zijn gewenst. Laat ze wel zuiver apostolisch wezen: geen uitbreiding als 'in de gemeenschap van de Heilige Geest'. Een groetend gebaar met één of twee handen is niet op zijn plaats: zo'n gebaar is alleen gebruik bij groeten op afstand.

Wet

De lezing van de wet – 't zingen ervan is niet gewenst – heeft verschillende functies: regel van de dankbaarheid, kenbron van de ellende, maar ook daad van verbondsvernieuwing. Er kan – mede dooi- deze verschillen – gevarieerd met het antwoordlied worden omgegaan. Rij een crop volgend schuldgebed(sdeel) is het zelfs overbodig. Zinvol is het om van tijd tot tijd de wet uit Deuteronomium 5 te lezen, evenals de inleiding op de wet.

De plaats van de decaloog is aan het begin van de dienst. Want Van Rongen bepleit en beargumenteert sterk *de openbare schuldbelijdenis* en *genadeverkondiging* na de wet.

'Schuldbelijdenis is een essentieel element in het geloof (p. 31). Invoering van beide argumenten, laat de schrijver zien, betekent aansluiting bij de Reformatie én bij de oude christelijke kerk. Hij geeft ook heel eerlijk aan dat dit een ander standpunt is dan hij dertig jaar geleden verdedigde. En passant pleit hij ook voor heropname in het Kerkboek van het 'gebed van Bucer en Calvijn', een schuldbelijdenisgebed inet alle gebruikelijke elementen vanuit de oude christelijke kerk.

Apostolicum

Hierna wordt het apostolicum behandeld. Het apostolicum is een antwoord op Gods verbondsbeloften. De mooiste plaats is na de preek in de onmiddellijke omgeving van het avondmaal. Het liefst ziet Van Rongen het apostolicum in de morgendienst. De tweede zondagse dienst moet het karakter dragen van een leerdienst met een sobere liturgie. Maar hij kan voorlopig vrede hebben met een plaats van het apostolicum in deze leerdienst.

Gebeden

Een van de belangrijkste liturgische hervormingen – we vinden die al bij Luther – is het herstel van het *Algemeen Kerkgebed*, het voorbedengebed. Dé plaat? is na de preek. De plek vóór de preek in de verfoeide liturgie van Middeburg is historisch wel verklaarbaar. Vroeger konden dominees boetes krijgen als de kerkdienst te lang duurde. Daarom werd het grote gebed voor de preek geplaatst. Wanneer de tijd dan drong en de boete in zicht kwam, werden preek en eredienst vlug beëindigd. Dan paste geen lang gebed meer.

De bepleite plaats van het Algemeen Kerkgebed is trouwens ook terug te vinden in Zondag 38. De daar genoemde volgorde is 'een reflectie van de reformatische orde van dienst, die teruggreep op de oude christelijke kerk' (p. 82).

Het *gebed om verlichting met de Heilige Geest* hoort voor de preek. Ook hier is een geregeld gebruik van formuliergebeden een góed gebruik, al kunnen de huidige geheden uit ons Gereformeerd Kerkboek nog wel historischer gemant worden.

Kort wordt ingegaan op de gebeden rond de catechismus-

preek. En aan het slot van het hoofdstuk over het gebed vinden we een passage die niets aan duidelijkheid te wensen overlaat: 'In voorgaande hoofdstukken hebben we in de bespreking van allerlei andere elementen in onze liturgie wel laten merken, dat we graag zouden zien dat ze op de daarvoor meest geschikte plaats werden hersteld. Daarbij is het niet goed mogelijk om een deel van de voor de zondagmorgendienst bestemde liturgie te combineren met die waarin de catechismuspraak gehouden wordt. Liturgisch zou dat een chaos worden, of is het dat al waar zoiets wordt gedaan' (p. 85).

Kerkzang

Het grote thema voor de kerkzang is Gods grote, eeuwige goedertierenheid. Onze liederen horen een belijdend karakter te hebben: Gods grote daden in de geschiedenis. Naast Psalmen passen ook gezangen. De Psalmen horen wel het voornaamste te blijven, dus de gezangen bescheiden in aantal, strak aan de Schrift gebonden en niet als uiting van het vrome 'ik'. De tekst is het voornaamste, de melodie heeft een dienende rol te spelen. Uiteraard is kerkzang gemeentezang.

Schriftlezing en preek

Wat is in een gereformeerde eredienst vanzelfsprekender dan Schriftlezing en preek! Is daar een lange verhandeling voor nodig? En wie is nog onzeker over de plaats van de preek? Vooraan à la Kampen. In het verbond is God toch de Eerste om naar te luisteren! Een kort hoofdstuk dus over Schriftlezing en preek?

Nee, dat niet. En aan het eind van dit hoofdstuk zijn een aantal verrassende conclusies te lezen. Die ontspringen feitelijk aan de gedachte dat de Schriftlezing geen ondergeschikte plaats moet hebben. Schriftlezing is geen inleiding op de preek. Daarvoor is het zuivere spreken van God in de Schrift te hoog. Maar Gods spreken vraagt wel om uitleg en toepassing: de preek. Die preek is dan een verklaring van de Schriftlezing, aan de hand van een samenvattende tekst. Voordeel hiervan is een grotere kennis bij de gemeente van het geheel van de Schrift en van de lijnen in de Schrift. Verschillende mogelijkheden zijn hier denkbaar, maar we komen er op neer dat er een wisselwerking tussen Schriftlezing en preek is: de Schriftlezing vraagt om de preek en de preek vereist de Schriftlezing. De sterke 'Middelburgse' scheiding tussen Schriftlezing en preek is natuurlijk uit den boze: beide moeten juist een eenheid vormen! In dit alles keren we weer terug naar de praktijk van de oude christelijke kerk. Tevens ziet Van Rongen ook hier reden om te pleiten voor het eigen karakter van de catechismuspraak. Die moet niet neerkomen op de uitleg van één Schriftgedeelte, want dan zal het onderscheid met de vrije-stofpreken vervagen. De leer van de kerk zal daarin juist bijbel-breed moeten worden uitgelegd.

Doop en openbare geloofsbelijdenis

De plaats van de doopbediening is ná de preek. Evenals

die van het avondmaal. Ook de openbare geloofsbelijdenis hoort daar thuis. Rij dat laatste krijgt veel aandacht het 'verzaken' van de duivel, de wereld en zijn rijk. Zelfs het woord wil Van Rongen handhaven. En welke eredienst dan de avondmaalsdienst is meer geschikt voor de eedsaflegging van hen, die zich voegen bij Christus' leger?

Avondmaal

In het hoofdstuk over het avondmaal gaat vrijwel alle aandacht uit naar de frequentie van de avondmaalsviering. Nu staat als minimum vier keer in de kerkorde. Het 'korte' avondmaalsformulier heeft onder ons niet tot een hogere frequentie van avondmaalsbedieningen geleid dan ervoor. In navolging van de oude christelijke kerk pleitte Calvijn voor een wekelijkse viering. Maar hij strandde in Genève op vier keer per jaar. In navolging van Calvijn verbond de Synode van Dordrecht enige vieringen aan bepaalde christelijke feestdagen.

Van Rongen is mild – doorgaans is zijn standpunt heel beslist en precies – in zijn streven naar het vaker vieren van het avondmaal. Hij ineent dat Calvijn op deels verkeerde gronden belang hechtte aan de wekelijkse viering. Vooral de praktijk (grootte van gemeente en kerkgebouw, lengte avondmaalsformulier e.d.) is een struikelblok voor de wekelijkse viering. Tot slot draagt de schrijver kort een aantal oplossingen aan, zonder een definitieve te bieden. Proef ik hieruit dat de auteur nog niet uitgedacht is over dit onderwerp? Als het even kan moeten we wel af van al die tafels achter elkaar en: de viering moet feestelijker!

Offerande

De offerande (collecte) is dankoffer. Middelburg ijkte de gewoonte om de rondgang van de diakenen midden in de dienst te houden. Om dezelfde reden als de preek was de collecte naar voren gehaald: een te lange kerkdienst leverde de predikanten boete op! Maar daar hoort de collecte niet! Wel tegen het eind, in de eredienst (lieft voor het gebed) – als dankoffer. En Van Rongen pleit voor één soort bestemming: de armen (wereldwijd!) christelijke barmhartigheid bewijzen (Zd. 39). Dit is naar reformato-ri- sch en oud-christelijk gebruik. Armenzorg dient het sluiten van de gelederen in de ene strijd, naar het voorbeeld van de hemelse engelen. Het karakter van de eredienst als oefening van de verbondsgemeenschap komt juist hierin zo schoon uit, dat de "vazallen" hun "tribuit" brengen aan hun hemelse Vorst, die deze in te-teen teruggeeft en laat uitdelen onder wie nood hebben, zodat Gods kinderen schouder aan schouder kunnen staan, niet alleen in de grote strijd van de eeuwen maar ook in de vreugde van de "voorbijgang" en dus de bevrijding, gewerkt door het bloed van het Paaslam' (p. 183).

Heenzendingsformule

Als laatste onderdeel van de eredienst ontvangt de heenzendingsformule, de zegen, bespreking. Een veelheid van

zegenwoorden in de apostolische brieven kan daarvoor gebruikt worden. De zegen uit Numeri 6 verbindt ons vooral met de heiligen uit de Reformatietijd en zelfs uit het Oude Testament. De HERE gaat met ons mee het dagelijkse leven in. 'Zijn zegen is de kracht die zijn volk bewaart op de weg naar het nieuwe en eeuwige paradijs!' (p. 196).

Amen

Tot slot komt nog een aantal andere elementen ter sprake, waaronder het 'amen'. Dit moet aan de gemeente teruggegeven worden – zij moet het hardop antwoorden.

Het boek eindigt met het weergeven van de liturgieën voor zondagmorgen en zondagmiddag. Uit het gegeven overzicht blijkt, dat aan de morgendienst – in vergelijking met de Kamper liturgie – toegevoegd zijn een openbare schuldbelijdenis en genadeverkondiging en de geloofsbelijdenis. Opvallend is, dat er zowel 's morgens als 's middag' een geloofsbelijdenis is. Bovendien bepleit de schrijver enige variatie binnen de gekozen opzet: levendigheid in plaats van verstarring.

Kanttekeningen

Tot slot wil ik graag een aantal kanttekeningen maken.

1. Nop meer dan de delen I en II is deel III een standaardwerk, dat een 'must' is voor ieder die zich echt wil verdiepen in de gereformeerde liturgie. Zonder dat je het in alles met de schrijver eens moet zijn, gaat er een belangrijke vormende waarde van uit. Je leert gereformeerd te denken over de eredienst en dat is een noodzakelijke vitamine voor onze discussies over de liturgie. Die scholing van ons denken acht ik de grootste waarde van de beide boeken.

2. Van Rongens kruistocht tegen de liturgie van Middelburg heeft tot gevolg dat we – wat hem betreft – één model van eredienst kwijtraken. Gezien de geopperde bezwaren tegen 'Middelburg' is dat verlies winst. Bovendien ontstaat er één herkenbaar type eredienst. Die herkenbaarheid is belangrijk, omdat ook hier de orde de vrede dient. Slechts een klein deel van de gemeente is gesteld op een avontuurlijke eredienst. Ordelijke rust dient de concentratie op de inhoud van delen van de eredienst. Toch viel me op hoeveel verschillen er in de tijd van de reformatie waren binnen het ene patroon. Van Rongen wijst een aantal mogelijkheden af. Maar hij overtuigt mij bijvoorbeeld niet, dat de wet niet gezongen kan worden. En waarom – juist bij een toegevoegde schuldbelijdenis en genadeverkondiging – zou de wet niet ter afwisseling eens een plaats tegen het einde van de eredienst kunnen krijgen als regel van dankbaarheid?

Dit voorbeeld noem ik niet uit een verlangen naar kritiek. Het is veel meer de bedoeling om te laten zien dat deze boeken uitnodigen om de discussie te openen: het is een echt werkboek. Met alles wat aangereikt wordt, loop je niet het gevaar om je aan roekeloze experimenten over te geven. Er wordt rns heel wat historisch bewustzijn mee-

gegeven' Juist door al de historische gegevens word je bevrijd van de gedachte dat de invulling van de eredienst op maar één manier kan.

Noodzakelijk bij die variatie is, dat de gemeente (én gasten) van te voren weet waar ze aan loc is. Van Rongen pleit ei, daarom herhaaldelijk voor dat het preekwerk uiterlijk zatei-dagmorgen af is (ook goed voor het gezin!). Met de moderne technische middelen is er voldoende tijd om de liturgie op papier te zetten voor de gemeente.

Het is te wensei dat de inhoud van dit boek zó bij de gemeente belandt, dat we op het gebied van de liturgie van krampachtigheid bevrijd worden. Juist hier ligi zoveel conflictstof. Er is terechte angst voor prachtige liturgische diensten waar geen kip meer komt omdat het ware evangelie niet (voldoende) meer aan bod komt. Deze boeken zijn een belangrijk hulpmiddel om niet in een reaktiehouding terecht te komen: er is ook een verzorgde en een gevarieerde gereformeerde liturgie mogelijk. En dal niet om de mensen (of de jeugd) vast te houden. Daarvoor is een bekeerd h rt nodig. Maar juist een bekeerd hart verlangt naar standvastigheid én levendigheid – zeker onder de jeugd. En niet te vergeten: ook boven in de hemel. Als ik de situatie in onze kerken goed peil, is het belangrijk om hier goede aandacht aan te schenken. Ook inzake de liturgie is er nog best aan ontwikkeling van het gereformeerde leven te doen!

Kortom: dit boek is geen eindpunt (zo zal de schrijver het ook niet bedoeld hebben), maar een beginpunt. In onze bezinning op de liturgie kunnen we niet meer om dit boek heen. Wat is er mooier dan dat een Ievenswerk een startpunt is voor volgende generaties?

3. *Met al de heiligen* is een fundamentele studie. Maar als het nu een aantal actuele, praktische vragen binnen de gemeente betreft, laat het je wat in de steek. Bijvoorbeeld votx beurtzang of een andere, feestelijker manier van avondmaal vieren, het gebruik van andere instrumenten dan het orgel, een verantwoord gebruik van een koor ga je tevergeefs zoeken naar aanwijzingen. Er staat wel iets in over de manier van avondmaal vieren, maar daar is niet zo'n groot stuk over te schrijven als over de frequentie van de avondmaalsviering. Bij het aanwijzen van deze lacunes besef ik, dat een schrijver niet alles kan noemen. Er moet na en naast hem ook wel te schrijven zijn.

4. Een beperking van dit werk vind ik ook de exclusieve gerichtheid op de Gereformeerde Kerken. Wat er elders is aan ontwikkelingen komt nauwelijks binnen de horizon. De schrijver weet er w l van. Dat kun je af en toe terdege merken. De opzet brengt een heel eigen selectie met zich mee: gereform erde liturgie met al de heiligen. Vandaar die gerichtheid op de Gereformeerde Kerken. Maar mijns inziens had het werk die belijndheid kunnen behouden en van het typisch vrijgemaakte ontdaan kunnen worden. Dit schrijf ik niet uit een verlangen naar kerkelijke vaagheid, maar omdat dit werk ook buiten onze kerken de aandacht verdient van allen die een gereformeerde eredienst voorstaan.

GEESTELIJKE TRAINING

In dit verband wil ik ook graag opmerken dat de titel mijns inziens niet zo gelukkig is. *Met* al de heiligen is geen titel die duidelijk inaaft waar het in deze boeken om gaat. Het principe is tot titel geworden. Een gereformeerde dogmatiek had ook zo kunnen heten. De ondertitel verraadt pas waar het om gaat. Dit gaat ten koste van de herkenbaarheid, die ik bij zo'n fundamenteel werk belangrijk vind.

5. Al eerder liet ik blijken dat deze belangrijke studie veel van de lezers vraagt, ook als die lezer geïnteresseerd is. Misschien is de inhoud van deze boeken toegankelijker te maken via een schetsenbundel, zodat die inhoud ook tot het gemiddelde gemeentelid doordringt én besproken wordt. Daar mochten immers onjuiste gevoeligheden en onkunde worden weggelaten. Maar el. zijn natuurlijk ook andere manieren om de gemeente te bereiken.

Ik hoop dat onze kerkelijke vergaderingen zullen merken dat dit boek verschenen is. Het zou een goede zaak zijn als er officieel meer vrijheid kwam om verzorgd en gevarieerd gestalte te geven aan een op 'Kainpen' geënte orde van dienst.

Wat is ons antwoord op deze liturgische vraagbaak?

J.J. Dronkers

N a v.: drs. G. van Rongen. *Met al de heiligen*, Liturgie in Hemel en op Aarde I/II en III, Barneveld z.j

Als bijbelse en reformatorische christenen blijft voor ons het centrale in ons leven het geloof in Gods genade en kennen wij geen andere levenshouding dan een leven uit dat geloof. Dat wil in de eerste plaats zeggen: wij weten ons van het begin tot het eind op Gods barmhartigheid in Christus aangegeven. Geen menselijke inspanning of oefening kan ooit voor ons de plaats innemen van Gods heilswerk in de Middeleeuwen.

Mijn dinnrdoor wordt nu ook heel ons leven theocentrisch gericht. Niet wijzelf, maar God komt voor ons in het middelpunt. Mijn eigen ik met zijn belangen en aspiraties en conflicten wordt niet zo heel erg belangrijk meer. Het wordt belangrijker, dat ik op de rechte plaats kom tegenover God. dat ik mijn dienst voor Hem naar behoren kan vervullen, dat ik aan mijn bestemming, waartoe Hij mij schiep en verlost, ga beantwoorden.

En ten gevolge daarvan gaat uit mijn leven nu óók dat gespannene, die kramphouding, weg. In plaats van knecht van God, die hard voor God moet sloven, word ik kind van God. vrij en blij kind, met kinderlijke onbevangenheid en natuurlijkheid.

Mijn wil dat nu zeggen, dat in ons christelijk leven de geestelijke 'oefening' daarom geheel contrabande wordt? Geen sprake van! Door dezelfde genade, waardoor wij verlost worden, worden wij ook geroepen tot dienst aan God en terwille van Hem, aan Zijn rijk en aan onze medemens. Maar daarvoor hebben wij terdege geestelijke training nodig. Paulus gebruikt in zijn brieven meer dan eens het beeld van de Griekse kampvechter, die tijden aaneen zich oefende en zonodig zich allerlei ontzegde, om straks, als de wedstrijd gehouden werd, lichamenlijk fit te zijn.

dat voorbeeld volgde Paulus zelf regelmatig. En hij wekte er ook de gelovigen voortdurend toe op. Dr lichamenlijke oefening vindt hij tenslotte niet zo heel erg belangrijk. Maar de geestelijke oefening is voor hem een levenskwestie voor de Christen, die in de dienst van zijn God werkelijk iets presteren wil.

Een van de algemene wenken die hij in dit verband herhaaldelijk geeft, is: heilig nuchter en waakzaam te zijn. Nuchterheid is voor hem het tegendeel van leven in een roes. En waakzaamheid is het tegendeel van slapen. Dat is heffeuvel van de 'natuurlijke mens': die brengt zijn leven voor een groot deel in een roes door, een roes van zingenot of een roes van werken; die verslaapt geestelijk zijn tijd, al lijkt hij uiterlijk nog zo uitgeslapen en actief. Want het onbreekt hem aan de heilige bezinning en bezonnenheid.

En helaas vele Christenen lopen datzelfde gevaar. Daarom dient een echt Christen daar altijd weer tegen te vechten. Pascal heeft eenmaal dat diepzinnige woord gesproken: "ezus verkeert (in de zijnen) i? zielsworsteling tot aan het rinde van de wereld; daarom moeten we gedurende die tijd niet slapen".

Naast die waakzaamheid verdienen verder in ons leven die drie bekende geestelijke oefeningen een plaats, die meestal wordt aangeduid als de overdenking van het Woord van God, het gebed en de beproeving van onszelf.

Uit: G. Brillenburg Wurth
'Geestelijke zelfcultuur of leven uit het geloof?'
in 'Gods Woord in het stuidenleven', 1941.

WIJN OF LIEDEREN: EEN KEUZE

Wanneer in de kerkgeschiedenis het lied ter sprake komt, worden voortdurend twee teksten uit het Nieuwe Testament aangehaald: Kolossenzen 3 : 16 en Efeze 5 : 19. De laatste tijd staat het lied van de gemeente vrij veel in de belangstelling. En ook vandaag de dag worden deze schriftplaatsen om de haverklap geciteerd. Het zijn overbekende teksten, maar ten behoeve van onze berining op het (kerk)lied is het toch heel zinvol om de Schriftplaatsen nóg eens nauwkeurig te bekijken. Misschien wel juist vanwege hun bekendheid. Wat staat er eigenlijk en wat betekent dat globaal voor onze praktijk? Daarmee zullen we ons in dit artikel bezighouden.

Kolossenzen 3

We richten allereerst onze aandacht op de tekst uit Kolossenzen 3 : 16:

Het woord van Christus wone rijkelijk in u, zodat gij in alle wijsheid elkander leert en terechtwijst en met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen zingende, Gode dank brengt in uw harren.

'Het woord van Christus wone rijkelijk in u' – dat is het centrale gegeven in deze tekst, waar de andere elementen betrekking op hebben. 'Het woord van Christus' – dat wil zeggen: het woord, dat Christus gesproken heeft en dat de apostelen doorgaven. Paulus doelt hier op alles wat Christus nns geopenbaard heeft, op het evangelie, de 'blijde boodschap'. Kortom: de Schrift. De Schrift, het hele evangelie zal wonen in ons lied.'

En dat woord van Christus moet rijkelijk in ons **wonen**. We zien hier een parallel met Johannes 1 : 14: 'Het woord is vlees geworden en het heeft onder ons gewoond.' Dat woord 'wonen' wil dus niet zeggen dat het Woord één keer of twee keer in de week op visite komt. Het wil in ons **wonen** en dat wijst op permanente aanwezigheid. Wonen is niet logeren maar 'thuis zijn'.

In Kolossenzen wordt er echter ook nog bij gezegd dat het woord *rijkelijk* in ons wone. Dat wil zeggen: het Woord moet 'overvloedig' in ons wonen. Het Woord inoet een steeds bredere plaats in het leven ontvangen. Het moet ons hele leven vullen.

De tekst gaat dan verder met de woorden: 'zodat gij in alle wijsheid elkander leert en terechtwijst en met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen zingende, Gode dank brengt in uw harten.'

Relangrijk is hier dat verteld wordt HOE het woord van Christus in ons woning maakt. In de NBG-vertaling komt dit niet zo duidelijk uit. Een meer duidelijke vertaling zou

bijvoorbeeld zijn: 'Het woord van Christus wone rijkelijk in u terwijl gij met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen in alle wijsheid elkaar leert en terechtwijst.'²

Al zingend leren wij elkaar en wijzen wij elkaar terecht. Dat is de wijze waarop het woord van Christus rijkelijk in ons zal wonen. Het lied dient om elkaar te leren en vermanen. Het kerklied dient om elkaar op te bouwen in het geloof. Dat opbouwwerk kan uiteraard alleen plaatsvinden wanneer we elkaar het 'woord van Christus' voorhouden.

Dit betekent dus ook dat het in het kerklied niet primair gaat om reactie van de gemeente op het Woord, maar het gaat allereerst om actie van het Woord. Dat heeft ook consequenties voor het lied in onze erediensten. Daarover dadelijk meer.

In het kerklied draait het allemaal om het 'woord van Christus'. Het gaat dan ook nooit primair om het vertellen van individuele geloofsbelevingen en -ervaringen. Dat is te verduidelijken door het lied te vergelijken met een raam. Een raam dient om licht naar binnen te laten stromen en om naar buiten te kunnen kijken. Nu kun je pas door een raam naar buiten kijken wanneer er licht van buiten naar binnen valt. Als het 'buiten donker is en binnen licht, dan wordt het raam een spiegel en zien we alleen onszelf in de kamer zitten.

Zo is het ook bij het kerklied: het lied dient primair om het Licht naar binnen te laten stromen. Gebeurt dat niet en is het buiten donker, dan zien we in een lied aflees onszelf gereflecteerd. En inderdaad, alleen ijdele mensen staan vaak voor de spiegel.

Voorop staat daarom dat wij door middel van ons lied 'het woord van Christus' verder dragen. We noemen dat 'verkondigen'. Er wordt wel eens opgemerkt dat 'het zingen niet ten korte mag gaan van de Woordverkondiging'. Nu kun je je afvragen of er überhaupt iets 'ten koste' van iets anders inoet gaan, maar belangrijker is dat je een kerklied gewoon niet tegenover de (gesproken) verkondiging kunt plaatsen of uitspelen.

Een goed kerklied spreekt het 'woord van Christus' en is verkondiging aan jezelf, aan je broeder en zuster en aan de hele wereld. Dat is trouwens een clement dat we ook al in het Oude Testament tegenkomen. Daar wordt eveneens gesproken over liederen die dienen als verkondiging onder elkaar en om elkaar te leren en te vermanen. U kunt hierbij denken aan Deuteronomium 32 waar Mozes de opdracht krijgt het volk van Israël door middel van een lied te leren. Naast de preek heeft ook het lied kennelijk een plaats in het 'leer-proces'.

We kunnen ons wenden tot de Psalmen. Een paar voorbeelden. In Psalm 22 : 23 lezen we: 'Ik zal uw naam aan mijn broeders verkondigen, in het midden van de gemeente zal ik U lofzingen' en op Psalm 30 : 10: 'Ik verkondig de blijde mededeeling van uw gerechtigheid in een grote gemeente'.

Over de laatstgenoemde tekst schrijft Calvijn: 'Hij (= David) verzekert ook, dat hij niet alleen inwendig en in zijn eigen huis Gods getuigenis van zijn geloof gegeven heeft, maar dat hij ook Gods tolk geweest is in een plechtige samenkomst. (...) Daarom zegt hij ook, dat hij Gods rechtvaardigheid niet in zijn hart verborgen heeft gehouden, die openlijk tot onderlinge stichting moet verkondigd worden. (...) Want al heeft God onzen lof niet nodig, toch wil Hij om vele redenen, dat deze onderlinge oefening onder ons plaats heeft.'

Efeze 5

De tweede tekst, die we bekijken willen, is Efeze 5 : 19. In vers 18 en 19 staat:

En bedrinkt u niet aan wijn, waarin bandeloosheid is, maar wordt vervuld met de Geest, en spreekt onder elkander in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen en zingt en jubelt de Here van harte.

De parallellen met de tekst uit Kolossenzen vallen ons meteen op. Te noemen is bijvoorbeeld dat zowel in Kolossenzen als in Efeze gesproken wordt over *elkaar/te* *elkander*. In Kolossenzen gaat het om elkaar leren en vermanen via het lied, terwijl in Efeze sprake is van onder elkander spreken in liederen. Duidelijk is dus dat we in het lied met elkaar te maken hebben. Dat is een belangrijk element van het kerklied.

Meest centrale gegeven in de Efeze-tekst is 'het vervuld worden met de Geest', dat min of meer de parallel van 'het woord van Christus wonen rijkelijk in u' uit de Kolossenzen-tekst. In beide gevallen gaat het erom dat ons leven in haar hele omvang gevuld wordt door het Woord.

Op dezelfde wijze waarop in Kolossenzen het lied gekoppeld wordt aan het woord dat rijkelijk in ons wonen, zo wordt in deze tekst het lied verbonden aan 'vervuld worden met de Geest'. Het lied heeft dus te maken met zowel het Woord als de Geest. Ook in een kerklied werkt de Geest niet zonder het Woord en andersom. Dat is een niet onbelangrijke notie. Helaas hebben we in dit artikel niet de ruimte om er uitvoerig bij stil te staan. Ik noem het toch even omdat we vandaag ook liederen kunnen tegenkopen, waarbij het vooral draait om de Geest, die een individuele religieuze beleving en spirituele ervaring moet bewerkstelligen. Liederetjes waarbij je voelt dat de Geest in jou aan het werk is, maar waar Hij zijn werk vooral door middel van de melodie moet doen.' Dat is o.a. te zien aan de tekst, die op zich geen letter onschijnbaarheid hoeft te bevatten, maar dikwijls oppervlakkig en clichématig is.

Inderdaad, we praten over liederen uit groeperingen, waar de Geest zijn werk in verontrustende mate los van het Woord (de beruchte bijbel) moet doen.

Typisch voor de tekst uit Efeze is de scherpe tegenstelling die gemaakt wordt. Platvloers geformuleerd maakt Paulus het contrast tussen het je 'laten volgieten met wijn' en het 'vervuld worden met de Geest'.

Opmerkelijk hierbij is dat Paulus het lied niet associeert of combineert met de wijn maar met de Geest. Hij stelt de keuze tussen wijn of liederen. Dat is des te frappanter wanneer we ons bedenken hoe hecht verweven 'drank en lied' vaak zijn. Sterke drank worden ook wel 'spirituosa' genoemd. Daarin zit het latijnse woord 'spiritus', geest. Wel, door de spirituosa krijgen menen dikwijls 'de geest' en werden zij tot het zingen van liederen aangezet. Door wijn kon je (bij overmatig gebruik) in de stemming een lied aan te heffen.

In het Oude Testament komen we de combinatie al tegen: 'Men drinkt geen wijn meer onder gezang' (Jes. 24 : 9). Ook in Paulus' dagen zette rijkelijk geconsumeerde wijn mensen aan tot het zingen van liederen. En vandaag de dag komen we nog tegen: dronken mensen die zingend – zo u wilt: lallend – hun weg naar bed zoeken om daar 's morgens zo'n miauwend beestje naast hun rustplaats aan te treffen. Het lied laat zich voor onze waarneming sneller combineren met drank en vrolijkheid dan met het vervuld worden van de Geest.

In de wereld is 'spirituosa en zingen' een gebruikelijke combinatie, maar niet in Christus' gemeente. Daar geldt het huwelijk tussen de 'Spiritus', de 'Heilige Geest' en het lied. Paulus' woorden 'gij geheel anders' zijn ook hier van toepassing.

Voor de apostel is de verbinding niet 'bandeloosheid' (Ef. 5 : 18) – liederen', maar 'wandelen als wijzen' (Ef. 5 : 15) – liederen'. Op deze manier wordt niet alleen de mens, maar ook de scheppingsgave van zang, muziek (wcc-) in dienst gesteld van de Schepper. Zoals het was 'in den beginne'.

Het spreekt vanzelf dat de Geest andere liederen voortbrengt dan de sterke drank. 'Vervuld zijn van de Geest' is immers totaal iets anders dan 'in een roes zijn'. In het laatste geval horen we 'drinkliederen'. In het eerste geval klinken 'psalmen, lofzangen en geestelijke liederen'.

Men heeft wel gedacht dat Paulus hier drie soorten liederen in gedachten had. Psalmen zouden dan de oudtestamentische liederen zijn, de lofzangen zouden duiden op de nieuwtestamentische cantica, terwijl geestelijke liederen zouden betekenen: het vrije geestelijke, nieuwtestamentische lied.

De meest voor de hand liggende exegese is m.i. echter dat we de 'psalmen, lofzangen en geestelijke liederen' niet moeten zien als drie soorten liederen. De nadruk ligt in dit Schriftgedeelte op het 'vervuld worden'. De woorden 'psalmen, lofzangen en geestelijke liederen' hebben daar alles mee te maken. Zij duiden op 'het vervuld worden',

op de 'overvloed', het 'rijkelijke'. Dat geldt trouwens ook voor de woorden 'cn *zingt en jubelt*' uit de tekst.

We kunnen het vergelijken met de uitroep: 'het feest was fantastisch, grandioos, heletnaal het einde!' Dat is een veel uitbundiger uitroep dan: 'het feest **was** leuk.' Rij de laatste uitspraak rijzen al gauw twijfels of de spreker echt wel zo enthousiast is over de party.

Oin *dezelfde* reden zegt Paulus niet: '...wordt vervuld niet de Geest en spreekt onder elkander in liederen en zingt de Here van harte.' Nee, het 'vervuld worden met de Geest' roept om overvloedigheid en uitbundigheid. Vandaar: 'spreekt onder elkander in psalmen, lofzangen en geestelijke liederen en zingt en jubelt de Here van harte.'

Het lied in de eredienst

Samengevat leren de beide teksten ons het volgende: het kerklied dient primair om vervuld te worden met de Geest en om te zorgen dat het Woord 'rijkelijk' in ons wone. Onlosmakelijk daarin verbonden is dat we elkaar in het lied leren en vermanen. Anders gezegd: de Heilige Geest schakelt ook het lied in om het geloof te versterken en op te bouwen. De Geest gebruikt het lied om het Woord te laten wonen in de gemeente. De tekst uit Romeinen 10: X ('Nabij u is het woord, in uw mond en in uw hart') heeft alles te maken met het kerklied.

We zagen dat kerklied dient om elkaar op te bouwen in het geloof door elkaar het 'woord van Christus' voor te houden. Daarbij zijn 'leren, vermanen, spreken onder elkaar' allemaal elementen uit de twee teksten die het lied primair aanwijzen als verkondiging. Met lied kan daarom niet alleen of allereerst als reactie op het Woord getypeerd worden.

Ik wil de lijn even door trekken naar de praktijk van onze erediensten. Mijn stelling is dan dat ook in de liturgie het lied niet uitsluitend, zelfs niet allereerst gezien kan worden als een *reactie* op het Woord.

Dat heeft heel concreet consequenties voor de gewoonte dat we doorgaans (kleine) gedeelten van psalmen zingen, ook wel de 'praktijk van het versjes-zingen' genoemd. Dat onderwerp is niet origineel en misschien wel 'afgezaagd'. Toch is het een essentieel punt. Helemaal in het kader van de landelijk toenemende aandacht voor de eredienst is dit nu een punt waarover we verder ronden kunnen nadenken. Dat lijkt me op dit moment van fundamenteel belang dan bijvoorbeeld de vraag of er wel of niet een trompet in het orgel mag meespelen.

Dat ei-meestal enkel *verzen* van psalmen *gezongen* worden, kan mijns inziens alleen voortkomen uit de gedachte dat hetgeen de gemeente zingt, moet reageren op de voorafgaande liturgische handeling. Dat de woorden van de gemeente, zoveel als maar mogelijk is, moeten aansluiten bij wat op de kansel gesproken wordt.

Wanneer je deze mening bent toegedaan, ga je er haast *vanzelfsprekend* loc over om uit de psalmen alleen de gedeelten te zingen die op dat moment van toepassing zijn. Dus alleen de verzen die 'erbij passen'.

Ik zou daar tegenover willen stellen dat de primaire functie van het kerklied in de eredienst niet reactie, maar actie van het Woord is. Het lied in de liturgie is er om het 'woord van Christus' bij en in de gemeente te brengen, zodat we elkaar daarmee kunnen leren, vermanen en opbouwen in het geloof.

Dit betekent concreet dat eerhied voor het tekstverband, respecteren van de eenheid van Schriftpassages (bijv. psalm als afgeronde eenheid) belangrijker zijn dan de vraag of alles (uit een psalm) wel inhoudelijk past bij hetgeen op de kansel gezegd wordt. Nog concreter: ook de gedeelten van de psalm, die we niet zingen omdat ze niet direct aansluiten bij het gesproken woord, zouden wel degelijk heel zinvol (kunnen) functioneren in de dienst. Er is al veel en veel vaker voor gepleit, maar laten we de liederen zoveel mogelijk integraal in de dienst zingen. En laten we als het beslist niet anders kan (vanwege het groot aantal verzen van een psalm) afgeronde gedeelten uit het lied zingen.

Wanneer mijn waarnemingen juist zijn, wordt dit de laatste jaren hier en daar gelukkig steeds meer gedaan. Het proces kan voortgezet worden, want het Is een goede en zinvolle zaak wanneer de gemeente meer gelegenheid krijgt zélf het Woord op de lippen te nemen. Nabij haar is immers het Woord. Niet alleen in haar hart maar ook in haar mond.

J. Smelik

¹ Heeft deze tekst uit Kolossenzen ook iets te zeggen over de vraag of het zingen van nieuwtestamentische gezangen geoorloofd is?

² Deze vertaling geeft dr. C. Trimp in *Wp gemeente en haar liturgie*, Kampen 1983, pag. 91. Zie ook bijvoorbeeld C. Voigt, 'Vom Wesen der Kirchenmusik', in: *Der Kirchenmusiker*, 3. Heft, 3. Jahrgang (Juli/August 1952), pag. 90.

³ J. Calvijn, *Het hork der Psalmen*, (vertaald en uitgegeven onder toezicht van J. Boer Knottnerus), Uitgeverij De Groot-Goudriaan, Kampen 1979, deel I, pag. 532-533.

⁴ Wie wil weten hoe één en ander in zijn werch gaat, kan terecht hij programma's van de NCRV en vooral de EO.

⁵ Zie o.a.: C. Trimp, *a.w.*, Kampen 1983, pag. 93.

HET GAT IN DE VACATURES

Of: zal het predikantentekort ons een zorg zijn?

1. Tekort: ja/nee?

In De *Reformatie* van 11 juli jl. schreven br. G. Karssenberg en ds. C.J. Smelik over de 'zorgen' t.a.v. het predikantentekort. De conclusie van Karssenberg was: er moeten per jaar minstens 20 nieuwe studenten aan de TUK komen willen we in de toekomst in de vacatures voorzien. Zo'n conclusie baart zorgen als je bedenkt dat er gemiddeld zo'n 10 studenten per jaar zijn. Echter, ds. Smelik wijst op een foutieve berekening bij Karssenberg over het te verwachten aantal studenten die ook metterdaad predikant worden. Dus: paniek en alarm niet nodig, wel aandacht en inspanning.

2. De niet genoemde vacatures

Toch blijft bij mij de zorg hangen. Immers, Karssenberg stelt expliciet dat hij in zijn berekening geen rekening heeft gehouden met 'hoogleraren, zendelingen en nog enkele anderen'. Dat mag uiteraard, als je je beperkt tot het aantal te verwachten vacatures in de gemeenten. Maar als je dan conclusies trekt over het aantal benodigde studenten, dan moeten die 'vacatures' toch nadrukkelijk wel weer genoemd worden. Omdat ik met name die aandacht miste, i.v.m. het werk van zending, evangelisatie en legerpredikant stel ik voor de berekeningsmethode voor de vacaturevervulling eens onder de loep te nemen.

3. Een nadere berekening

De gegevens over 1991 leveren de volgende categorieën en cijfers op:

Categorie predikant	Aantal	Percentage
Totaal in actieve dienst	252	100,0
Gemeente-predikant	222	88,0
Docenten aan de TUK	09	3,8
Werkzaam in tehuizen	01	0,4
In evangelisatie-dienst	03	1,2
In zendings-dienst	17	8,8
Legerpredikant	00	0,0

Hieruit blijkt dat 92% van het aantal predikanten werkzaam is binnen de kerk en meer of minder rechtstreeks ten behoeve van de kerkleden. De overige 8% werkt buiten de kerk, ten behoeve van de 'wereld'. Als je hierbij betreft dat er 116.000 kerkleden zijn, kan ook gesteld

worden dat er 1 predikant op de 522 leden is, en 1 'buitenwerker' op de 5.800 leden.

4. Hoe meet je de vacature-druk?

Een vacante gemeente ondervindt aan den lijve de druk van de vacature. Daarom maakt ze er werk van: beroepingscommissies trekken het land door, de gegevens worden gemeld bij het Handboekje, zodat het predikantentekort op formule wordt gebracht en jonge broeders warm gemaakt kunnen worden voor studie in Kampen. Ook de behoeften, vacatures en eventueel uitbreiding aan de Universiteit worden voortdurend vastgesteld en doorgemeten. Zo verstaan we onze verantwoordelijkheid voor de 'predikdienst'. De druk om vacatures op te lossen komt van binnenuit, kerkelijk 'eigen' belang om zo te zeggen. Geen kwaad woord daarover, integendeel!

Maar hoe meten we de druk voor het werk in de 'wereld'? Uiteraard beseft de 'wereld' niet dat er 'vacatures' zijn, om maar niet te zeggen dat ze zelf een grote vacature is. Nu hoeven we als vrijgemaakte kerken gelukkig niet heel die vacature-last op onze schouders te nemen, alsof wij duizenden zendelingen en evangelisten moeten uitzenden. Wel mogen en moeten we 'ons' deel daarvan serieus nemen. Maar hoe groot is dat deel dan? Dat is mijn inziens alleen maar vast te stellen met criteria die van binnenuit de kerk opkomen.

Zijn we tevreden met de hoeveelheid 'zendings-werk' wat nu gebeurt? Zitten we aan onze top? Welke 'druk' ligt op de uitbreiding van de zendingsinspanning? Meten we die af aan de financiële draagkracht, of naar het aantal verzoeken om hulp, of zouden we daarin ook het aantal predikanten en gemeenteleden en de verhouding 'eigen' belang-'belang van de ander, c.q. de wereld' kunnen betrekken.

5. Een voorstel tot afspraken

Ik beseft heel goed dat niet de hoeveelheid zendelingen de enige maatstaf is voor zendingswerk. Maar zou via dat aantal de 'zendingsvacature-druk' niet geformuleerd kunnen worden, zodat we die 'stem' voor de volgende jaren wel meetellen? Vandaar deze voorzet, ter overweging.

Er zou iets voor te zeggen zijn dat de kerken evenveel predikanten voor 'kerk'-belang inzetten als voor 'wereld'-belang. Deze 'fifty-fifty'-regeling zou de kerken uiteraard niet misstaan, maar is toch wel al te idealistisch. Het lijkt me beter een soort lange termijn-planning op te

zetten, waar we ons als kerken vrijwillig aan binden. Noem het afspraken, of plechtiger: beloften.

We zitten nu op 08 : 92. Kunnen we dat bijstellen'? Bijvoorbeeld voor liet jaar 2000 werken naar 15 : X5 verhouding! Dat zou een verdubbeling aan 'wereld'-werkers betekenen: 1 per 3900 gemeenteleden. En in het jaar 2000 opnieuw die verhoudingsgetallen bespreken.

Over enkele jaren herdenken we de zendingsiynode van Middelburg 1896. Zou het niet een passend cadeau zijn als we tegen die tijd de 'zendings-vacature-druk-formule' rond hebben?

6. Voorlopige conclusie

Dromen? Fictie? Misschien, maar dromen kunnen werkelijkheid worden als er aandacht en inspanning is, zoals ds. Smelik vraagt. Met als conclusie dat ik met Karssenberg m'n zorgen houd. En met hem, zonder paniek, wel wil streven naar minstens 20 nieuwe studenten per jaar.

C.J. Haak

UIT DE KERKEN

OVERLEDEN

Op 29 juli jl. is overleden ds. M. Janssens, emeritus-predikant van Lutten en Dedemsvaart. Ds. Janssens werd geboren op 7 november 1899 en werd predikant te Schouwerzijl in 1926. Vanaf 1927 diende hij de kerk van Lutten en Dedemsvaart, in 1962 emeriteerde hij. Voor De Reformatie schreef hij een artikel over zijn theologische studietijd in de jaren '20 (jg. 59, p. 768-770).

Ds. Janssens is 3 augustus jl. te Lutten begraven.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Berkel en Rodenrijs * *Diaconia*: Postbus 271, 2650 AG Hardinxveld-Giessendam * *Predikant*: B.C. Buitendijk. Haringhand 42.3371 JA, ☎ {01846} 11772.

Leiden * *Scriba*: J. van Apeldoorn. Klimopzoom 93, 2353 RH Leiderdorp, ☎ (071) 893198.

Sneek-Koudum * *Preekvoorziening*: A. Zwaagman, Berkenlaan 56, 8603 BV Sneek, ☎ (05150) 12733.

Zwijndrecht-Groote Lindt * *Scriba*: A.E. van den Hout, Teilingen 9, 3334 BT Zwijndrecht, ☎ (078) 100616.

Een omstreden boek:

'Een boek dat vragen opwerpt, ideeën lanceert en zowel aan onze theologen als wetenschappers kan worden aanbevolen {W. Zeldenrust in *Geref. Kerkblad*).

'Het is een openhartig geschrift, waarin de leefwereld van de student centraal staat' (R. Kuiper in *Radix*).

'Met de publicatie van Klapwijk ben ik om allerlei redenen niet blij' (G.J. van Middekoop in *De Reformatie*).

'Het is een eerlijke studie, waarin de schrijver zichzelf en de kerkelijke groepering niet spaart (I.A. Kele voor de *Ned. Bibl. Dienst*).

'Klapwijk heeft een overtuigende aanpak (...) Ik heb dit boek met heel gemengde gevoelens gelezen (...) Vandaar mijn vraag aan Klapwijk: schrijf twee boeken in plaats van dit ene' (C.J. de Ruijter in *Ned. Dagblad*).

'Zijn stem is als discussiebijdrage waardevol' (W.H. Velema in *Ambtelijk Contact*).

'Klapwijk schroomt niet kritiek te uiten op de vrijgemaakte kerk. Maar tegelijkertijd geeft hij oplossingen aan, om iets te doen aan die misstanden' (Pier Oldenhuis in *SIC*, GSV-Groningen).

'...een gedurfd initiatief, dat beter loon verdient dan een kerkelijk en academisch stilzwijgen, tenzij dit zwijgen een voorhof vormt van een grondige bezinning...' (G. Harinck in *Radix*).

'...dat juist op het punt van de confessie Klapwijks stimulerende geschrift ons in de steek laat' (C. Trimp in *De Reformatie*).

Oordeel zelf!

T.M. Klapwijk: OP DE GRENS over student, kerk en universiteit Pastoraal Perspectief, 141 p., f 15,75 (verkrijgbaar in de boekhandel)

00

Postbus 25-4460 AA GOES
Tel. 01100-15591
rbaan & Le Cointre b.v.

HET EEN DOEN EN HET ANDER NIET NALATEN

In *De Reformatie* van 1 augustus 1992 schrijft dr. W.G. de Vries een artikel dat mij noopt erop te reageren.

Hij noemt mijn naam in verband met wat prof. dr. K. Runia van mij uit het gedenkboek *Het vuur blijft branden* had geciteerd. Runia meende op grond van wat daarin over de mogelijkheid van meer-dan-één-adres van de kerk op één plaats geschreven werd, een wat ander geluid te horen dan wat vroeger gangbaar was in de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Daarin heeft Runia gelijk. De Vries stelt het mij daarom wel iets te mooi voor alsof hij en ik het op dit punt helemaal eens zijn tegenover Runia. Zelfs wanneer we ons beperken tot wat ik geschreven heb in *Het vuur blijft branden*, lijkt mij dat niet het geval. En ook als ik terugdenk aan wat ik in menig artikel in *De Reformatie* over deze materie heb geschreven, zonder dat ik daarbij destijds op de instemming van b.v. De Vries kon rekenen, lijkt het mij juist tegenover Runia niet te ontkennen dat er verschillen zijn. Dat blijkt in elk geval uit wat ik hier verder nog wil zeggen.

Samen met De Vries blijf ik volhouden dat de kerkelijke eenheid het belangrijkste is waarnaar wij moeten blijven streven als we aan vormen van samenwerking denken. De kerk staat heel centraal in ons leven, en dat moeten wij ook laten blijken. Ontmoeten we dus mensen die met ons het evangelie liefhebben, dan kan het niet bestaan dat wij het onderwerp *kerk* buiten onze besprekingen houden. Ook blijft gelden dat een ieder de roeping heeft zich van een valse kerk af te scheiden. Ik wil dus niet weten van berusting in een nu eenmaal gegroeide situatie van kerkelijke verdeeldheid. Als dat een soort nieuwe koers in onze kerken zou zijn (wat ik niet geloof), volg ik die koers niet. Ik begrijp op dit punt de boodschap van De Vries goed, ook als hij die richt aan het adres van prof. Runia.

Tegelijk moet ik constateren dat ik op een ander punt met De Vries verschil. Hij schrijft: 'We hebben al eerder op het betoog van Douma gewezen dat in volkskerken als de Nederlandse Hervormde Kerk en de synodaal Gereformeerde Kerken het hele Apostolicum op de tocht staat. Zou men dan journalisten mogen aantrekken die door hun dagelijkse gedrag dergelijke kolossale dwalingen gedogen en die zich met hun toezien daaraan schuldig maken? Wij willen Schilder niet canoniseren. Maar we zijn wel van mening dat zijn hele levensstrijd als gereformeerd confessor hier verloochend wordt.'

Als ik het goed begrijp, word ik hier in stelling gebracht tegen de nieuwe koers van het *Nederlands Dagblad*. Daar

heeft men intussen immers ruimte gecreëerd om ook niet-vrijgemaakte medewerkers aan te trekken. Nu heb ik er zelf een grote hekel aan iemand voor een wagen te spannen waarvan ik kan vermoeden dat hij die niet wil trekken. Zo kan De Vries wel raden dat ik, gelet op wat ik de laatste jaren geschreven heb en gelet op mijn geregelde vaste medewerking aan het *Nederlands Dagblad*, de conclusie niet zal bijvallen, die hij uit het 'op de tocht staan van het hele Apostolicum' trekt. Ik vind die conclusie naar de kant van het *Nederlands Dagblad* ook helemaal niet in het verlengde liggen van wat ik over het loslaten van het Apostolicum door bepaalde kerken heb geschreven.

Ik deel het beleid van het *Nederlands Dagblad*, al valt er op de manier van formulering en presentatie van dat beleid kritiek te leveren. Maar ik kan met dat beleid instemmen, omdat ik weiger voor exclusief gereformeerd uit te geven wat het in elk geval vóór de Vrijmaking nooit geweest is, n.l. dat wij vanwege kerkelijke gescheidenheid in allerlei christelijke en gereformeerde verbanden *niet* zouden kunnen samenwerken.

Dr. De Vries hecht aan grote namen. Welnu, hij noemt in het door mij geciteerde artikel dr. Abraham Kuyper. Zoals deze man niet relativiserend kerkelijk bezig was, maar leiding gaf aan de Doleantie, terwijl hij *tegelijk* in de politiek en op andere terreinen kerkelijk verdeelde christenen wist te verenigen, zo meen ik ook dat het een met het ander kan samengaan. Ook in het *Nederlands Dagblad*.

De Vries noemt verder Schilder. Hij wil hem niet canoniseren. Nu, dat doet hij ook niet. Deed hij dat wel, dan moest hij bedenken dat Schilder voor de Vrijmaking nooit en te nimmer de boude conclusie getrokken heeft die De Vries hier trekt. Nooit heeft hij naar een dagblad of een partij van enkel gereformeerden gestreefd, alsof werken op de grondslag van de drie formulieren alleen maar met kerkelijk-gereformeerden mogelijk zou zijn. Nooit heeft hij, uit welke gemengde christelijke organisatie dan ook, gereformeerden weggeroepen, zolang het op grond van de door zo'n organisatie verrichte arbeid onnodig was. En nog na de Vrijmaking schreef hij dat hij zich een politieke actie van louter vrijgemaakten niet kon voorstellen.

Zeker zijn er bij Schilder citaten te vinden die De Vries voor zijn Schilder-beeld kan gebruiken. Maar ik schrijf toch met een kalm gemoed dat het onzin is om uit de koers van het *Nederlands Dagblad* af te lezen dat daarin

Schilders 'hele levensstrijd' verloochend wordt.

Ik lees dat de mensen die als niet-vrijgemaakt-gereformeerden door het *Nederlands Dagblad* zullen worden aangetrokken 'door hun dagelijks gedrag dergelijke kolossale dwalingen (in hiin eigen kerken. J.D.) gedogen en zich met hiin toezien daaraan schuldig maken.' Daarop wil ik met de volgende vraag antwoorden. Ik heb wel vaker gemerkt dat die vraag sommigen kan irriteren, maar ik wacht nog altijd het antwoord af: Zou het ook een ondergraven zijn van onze gereformeerde confessie, wanneer het *Nederlands Dagblad* Groen van Prinsterer, alom onder ons geacht als gereformeerd denker en politicus, als medewerker nog kon vragen? Of zou zo'n man, Hervormd als hij was en als hij bleef vanaf 1834 tot zijn dood in 1876, alleen maar te typeren zijn als door zijn dagelijks gedrag kolossale dwalingen gedogend en zich daaraan schuldig makend met zijn toezien? Is het ook mogelijk dat men dagelijks nog wat meer en wat anders doet dan dat? En dat dus het plaatje, niet alleen van een groot man als Groen van Prinsterer, maar ook van bescheiden niet-vrijgemaakte medewerkers van het *Nederlands Dagblad* er wat minder huiveringwekkend uitziet?

Ik kom nog even op Schilder terug. Terwijl De Vries van niet-vrijgemaakten, die wij voor gemeenschappelijke arbeid zouden willen aantrekken, niet meer weet te zeggen dan dat zij kolossale dwalingen gedogen en zich schuldig maken door hiin (lijdelijk) toezien, schreef Schilder over orthodox-hervormden in de Antirevolutionaire Partij: 'Voorzoover de Hervormden principieel zuiver staan in politieke vragen, staan ze ook tegenover de Hervorinde Kerk met een duidelijk gemarkeerd standpunt. Dat deelen wij allerminst, maar wij zijn overtuigd, dat het, juist wijl het duidelijk is, kan worden verdiscontoord in gevallen, waarin het voor het politieke leven belang mocht blijken te hebben, en (dat het) voorts in veel opzichten voor politieke kwesties niet beslissend is' (*De Reformatie*, 22e jg. (1946/47), 366. Hoe weldadig is dit genuanceerde en milde oordeel, vergeleken met dat wat De Vries over a.s. niet-vrijgemaakte medewerkers van het *Nederlands Dagblad* velt!

Laten we het een doen (werken aan de eenheid van de kerk) en het ander niet nalaten (samenwerken, waar mogelijk op grond van de te verrichten arbeid).

Ik weet dat lang niet iedereen mijn standpunt deelt. Reeds het feit dat het weekblad *De Reformatie* vrij regelmatig het *Nederlands Dagblad* bestrijdt, is daarvan een bewijs. Daarom zit Runia er niet naast als hij op een belangrijk verschil onder ons wijst. En ook op het feit dat zo'n verschil samenhangt met onze visie op de kerk.

Het zou nok onjuist zijn met het oog op anderen en op mijzelf vol te hnden dat we toch zo gelijk gebleven zijn sinds de Vrijmaking. Dat zijn we duidelijk niet. Maar niet elke verandering is een verslechtering. Gevaren die zo'n verandering meebrengt, zijn er duidelijk. Het lijkt dan veiliger maar hij het oude te blijven. Het is echter soms moediger om nieuwe wegen in te slaan en zich niet van de wijs te laten brengen door opmerkingen over het ont-

krachten of zelfs verloochenen van de gereformeerde confessie.

Zulke beweringen zullen stellig goed bedoeld zijn, maar zij treffen veel mensen pijnlijk, tot wie ik ook mijzelf reken. Ik distantieer mij bij dezen uitdrukkelijk van het gebruik van mijn naam tégen het *Nederlands Dagblad*. Ik hoop dat de mensen die in die krant het beleid bepalen, niet van alle kritiek omvallen. Laten ze de kritiek wel goed overwegen en doen wat ze kunnen om het een krant voor ons allen te laten blijven, en een krant die het Woord van God gezag geeft over al de sectoren die het blad wil bestrijken. Dat dit vandaag wel eens tot andere antwoorden leidt dan vroeger en dat er vandaag, net zo goed als vroeger, fouten gemaakt worden, is nog geen reden het beleid van het *Nederlands Dagblad* zo te diskwalificeren als ik het De Vries zie doen.

J. Doiima

REACTIE

ANTWOORD AAN PROF. DOUMA

1. Opnieuw blijkt uit hei 'Ingezonden' van prof. Douma, hoe moeilijk het is elkaar goed te verstaan, juist in polemieken in de pers. Hij voelt zich voor een wagen gespannen, die hij niet kan trekken en is van mening dat hij in stelling wordt gebracht tegen de nieuwe koers van het *Nederlands Dagblad*. Ik versta dat hij daar een grote hekel aan heeft en wil dan ook proberen dat als een misverstand weg te nemen.

2.a. Wat was de gang van mijn betoog, waartegen Douma zich hier verzet? Ik bestreed prof. Runia, die Douma en Trimp voor zijn wagen wilde spannen als gangmakers van een nieuwe avontuurlijke weg in onze kerken. Met citaten uit hun eigen pen betoogde ik dat de confessionele trouw en de daaruit vloeiende hechte band zo duidelijk is dat de door Runia gesignaleerde veranderingen hinnen het ene front van de kerk een onbeduidend verschil kunnen worden genoemd.

b. Dit ligt bij prof. Runia heel anders. Hij blijft gemeenschap onderhouden met een kerk, waar alle artikelen van ons algemeen ontwijfelbaar christelijk geloof op de tocht staan. Om dit te adstrueren verwees ik naar het sterke betoog dat Douma hierover in 1979 hield.

c. Vervolgens ging ik in op Runia's mening dat er overeenkomst zou bestaan tussen de ontwikkelingen in het GPV en die in het ND. Dat betwistte ik hem. Maar Douma en Tnmp hield ik buiten dit verdere betoog. Ik wilde alleen maar aantonen dat ze niet voor het karretje van Ru-

nia konden worden gecpannen. Maar geen haar op mijn hoofd dacht er aan hen voor mijn karretje te spannen. Daarvoor is hun standpunt mij te goed bekend uit het ND zelf.

d. Kortom, ik wilde aantonen dat de verschillen onder ons inzake samenwerkingsvragen op geen enkele wijze onze confessionele verbondenheid aantasten. Met andere woorden: mijn artikel bedoelde te wijzen op wat ons centraal verbindt, ondanks onderlinge verschillen: trouw aan Schrift en belijdenis. Ik wilde de zaak dus juist niet op de spits drijven en ons door een 'buitenstaander' niet van elkaar laten loswaken.

3. Hoe komt Douma nu tot het misverstand dat ik zijn naam tegen het ND heb misbruikt? Wel, ik denk, omdat ik hij mijn bespreking van de koers van het GPV erop gewezen heb dat alleen confessionele belijders, die *metterdaad* de vereniging in één kerk voorstaan, als leden wil toelaten en toen schreef: 'Nummer 1 op het program van Douma'. Wellicht had ik beter kunnen schrijven: op het toenmalige program van Douma.

Hoewel: ik verblijd bin dat hij schrijft: de kerkelijke eenheid is het belangrijkste waarnaar wij moeren blijven weven als we aan vormen van samenwerking denken. Ook blijft het volgens hem ieders roeping zich van de valse kerk af te scheiden. Daarom wil hij niet weten van berusting in de kerkelijke verdeeldheid. Daarin ziet hij met mij niet een nieuwe koers in onze kerken. Mocht die er zijn, dan volgt hij deze niet. Op dit punt begrijpt hij mijn boodschap aan het adres van Runia goed. Ik acht dit een verblijdende overeenstemming.

4. Waarom is hij dan toch van mening dat ik hem in stelling heb gebracht tegen de nieuwe koers van het ND? Omdat ik zelf voortbouwde op wat hij indertijd heeft geschreven inzake het op de tocht staan van het Apocriticum bij de volkskerken in ons land. Let wel: dat deed ik niet in het kader van wat hij vroeger heeft geschreven, maar van wat drs. J.P. de Vries in een interview in *Koers* recent had gezegd. Ik spande Douma nergens voor, maar ging in debat met drs. De Vries. Deze had namelijk gezegd dat naast Christelijke Gereformeerden er in de redactie van het ND toch ook plaats moest zijn voor bijvoorbeeld Gereformeerde Bonders uit de Hervormde Kerk. Toen stelde ik de vraag – en legde die werkelijk niet Douma in de mond: 'Zou men dan journalisten mogen aantrekken die door hun dagelijks gedrag dergelijke kolossale dwalingen gedogen en die zich met hun toezien daaraan schuldig maken?' Dat lijkt me de duidelijke voortgang in mijn betoog. Ik greep enkel en alleen terug op de analyse van de schriftkritiek in volkskerken die Douma indertijd maakte en waar hij, naar me blijkt, nog geheel achter staat. Ik had trouwens ook niet anders verwacht.

5. Nu had ik erop gewezen dat Kuiper veel moeite heeft ondervonden van zijn ethisch-irenische vrienden die kerk-reformatie tegenstonden. Douma schrijft: ja, maar tegelijk

wist hij in de politiek en op andere terreinen kerkelijk verdeelde christenen te verenigen. Bekend is dat hierachter de overtuiging van Kuiper schuil ging dat het Calvinisme zich van zijn *kerkelijke kleur* moest ontdoen. Daartegen kwam juist in onze kerken een groeiende kritiek, omdat de leer van de pluriformiteit van de kerk bestreden werd, met name door K. Schilder. We willen niet graag met citaten 'rammelen', maar als Douma in dit verband een citaat van Schilder uit 1946 aanhaalt, hangt dit samen met een zekere ambivalentie bij Schilder, waarop ik al in mijn proefschrift heb gewezen en ook in de artikelen in ons blad van 2 februari 1991 (vijf artikelen) over de G-organisatie. Een ambivalentie die steeds meer overwonnen werd. Aan de ene kant sprak Schilder over slechts een verschil in de kerkelijke praktijk met orthodox-hervormden, maar tegelijk – al in 1933 – noemde hij hun positie verbondsongehoorzaamheid. Daarom achtte hij echte confessionele politieke samenwerking niet mogelijk, tenzij men kerkelijk één is. Daal om schreef hij: 'Maar wij zijn eerst *kerkelijk* geboren en getogen, en pas daarna *politiek* toegerust.'

Vlak na het uithreken van de Tweede Wereldoorlog schreef hij aan een 'jongere tijdgenoot' dat men goed antirevolutionair moet zijn om voor het Nederlandse volk iets te betekenen en voegde eraan toe: antirevolutionair en kerkelijk gereformeerd! En ten aanzien van hervormde 'brave broeders' schreef hij: Hij kan wat zijn 'kenmerkenstaat' betreft best meevallen, vergeleken met onszelf. Maar: 'Inzake de vraag van stichting, dat beteken! opbouw, van principiële leeropbouw, dus ook in de vraag van stichting op politiek terrein, gaan onze wegen uiteen.' En wat Abraham Kuiper betreft, ik ben van mening dat Schilder op dit duidelijke punt in de lijn van Kuiper ging die heeft geschreven: 'Men zegt mij telkeni: 'In het geloof zijn wij het eens, al verschillen wij op het plint van de Kerk', daarmee het denkbeeld ingang gevend, dat mijn geloofsinzicht en mijn zienswijze in het kerkelijk los naast elkaar staan... Het stuk der kerk is mij wel terdege een geloofskwestie, en mits de opening des harten ver genoeg ga, neem ik aan, bij menigeen reeds in de eerste geloofsaspiratiën de afwijking aan te wijzen, die tot uiteenlopend inzicht in de "locus de Ecclesia" leidt' (*Confidentie*, Amsterdam 1973, bl. 49).

Ik meen in alle oprechtheid behoorlijke en eerlijke studie te hebben gemaakt van wat Schilder in dezen bewoog. Toen hij na de Vrijmaking op 'geduld' aandrong ook inrake verschillen over samenwerkingsvragen, pleitte hij tegelijk voor voortgang in de reformatie en was van mening dat de ogen steeds meer geopend zouden worden. Maar wat er vandaag in en met het ND gebeurt is eerder teruggang van de reformatie, een terugkeer tot uitgangspunten die mijns inziens overwonnen hadden moeten worden. Ik kan hier niet alles herhalen, wat ik hierover geschreven heb. Maar ik ben ervan overtuigd dat Schilder de verbondenheid van kerk en confessie terecht ook voor de politiek steeds meer nadruk heeft gegeven. In 1949, nadat de gemeenteraadsverkiezingen achter de rug waren, wees hij erop dat de 'kerkelijke ellende' daarin weer zo

erg naar voren was gekomen. Hij noemde de Hervormde Kerk machteloos inzake de eerbiediging van de inhoud van het evangelie, omdat men 'het instituut' lieft uitgeroepen tot afgod, die in elk geval offeranden mag vragen: 'Blijft in de kerk'. Hetzelfde geldt volgens hem van de synodaal Gereformeerde Kerken: ook daar blijft de afgod roepen *Blijft in de kerk*, die onder zijn handen smelt en verdwijnt *als kerk* (Br *Reformatie*, 23 juni 1949).

6. Tenslotte: Douma meent dat zijn vraag sommigen kan irriteren, maar hij zegt nog steeds, op antwoord te wachten: Zou het een ondergraven zijn van onze gereformeerde confessie, wanneer het ND Groen van Prinsterer als medewerker kon vragen! Of zou zo'n man, hervormd als hij was en als hij bleef vanaf 1834 tot zijn dood in 1876, alleen maar te typeren zijn als door zijn dagelijks gedrag kolossale dwalingen gedogend en zich daaraan schuldig makend in het toezien? Is het ook mogelijk dat men dagelijks nog meer en wat anders doet dan dat?

Het antwoord op deze vraag wekt bij mij geen enkele irritatie op en is ook zeker te geven.

a. Ik merk op dat ik zelf erop gewezen heb dat verontrusten als prof. Riinia de ontwikkelingen in zijn kerken met lede ogen aanzien. Ze schrijven daar ook over en doen ze dur inderdaad niet inéér dan 'toezien'? Ja, op papier. Maar het kriint niet tot daden.

b. Ik merk op dat in de vorige eeuw pas na twee eeuwen – de Dordtse Synode van 1618-1619 – een breuk met het gedeformeerde kerkverband kwam. Dat men in die tijd daarmee extra moeite had valt te verstaan. Eeuwenlang was dit niet vertoond.

c. Meer dan een eeuw later leven wij en onze tijdgenoten. Sindsdien heeft de Hervormde Kerk volgens een van haar leden, ir. J. van der Graaf, zich ontwikkeld tot een antichristelijk genootschap. Maar hij blijft er bewust bij behoren. De God van de geschiedenis hield huidige hervormden echter meer verantwoordelijk dan hun voorouders, die deze 'Fes van de geschiedenis' nog niet kenden.

d. Over wat iemand zou hebben gedaan komen ons geen speculaties toe. Ieder moet 'zijn eigen pak' dragen. Maar ik geloof niet dat Groen van Prinsterer was gebleven bij een kerkgemeenschap die mees dan een eeuw in schriftkritiek heeft volhard en antichristelijke trekken heeft gekregen. Daaraan kunnen we toevoegen dat de biografie van Groen van Prinsterer, mevr. J.L. van Essen, onlangs nog eens gewezen heeft op de opmerking van prof. Gerretson, dat – was Groen van Prinsterer bij de Doleantie van 1886 nog in leven geweest – hij zeker met deze kerkreformatie was meegegaan. Maar nogmaals: antwoorden uit het verleden zijn niet zonder meer concludent voor het heden. We leven een eeuw later en daardoor zijn de inrichten verscherpt en is de verantwoordelijkheid groter geworden. 'Historia docet' – de geschiedenis geeft onderwijs. Nee, niet de geschiedenis, maar de God van de geschiedenis.

W.G. de Vries

Wat betekent de ondertekening van de belijdenis!

In het officiële orgaan van de synodale Gereformeerde Kerken *Kerkinformatie* van juni 1992, geeft drs. L.C. van Drimmelen, adviseur van de generale synode, een belichting van een besluit, waarin hij de betekenis van de ondertekening van de belijdenis door ambtsdragers als volgt schetst:

Op de eerste kerkeraadsvergadering na hun bevestiging wordt van predikanten, ouderlingen en diakenen gevraagd hun handtekening te zetten onder een zopernaamd ondertekeningsformulier dat (meestal in een boekje) aangehecht is aan de belijdenisschriften van de Gereformeerde Kerken in Nederland.

Met die handtekening beloven de ambtsdragers volgens liet genoemde formulier, dat zij de Bijbel erkennen als het Woord van God en als de enige regel voor geloof en leven en dat zij zich 'trouw zullen houden aan het belijden van de kerk'.

Steeds weer roept dit de vraag op: waarom moet dit ergenlijk? Is het 'ja'-woord, dat bij de bevestiging tot ambtsdrager in het midden van de penceit gegeven is niet genoeg? Waarom moet daar nog eens het zetten van een handtekening bijkomen?

Deze vraag klinkt nog dringender daar waar de gereformeerde kerk samen-op-weg is met de hervormde gemeente ter plaatse omdat de Nederlandse Hervormde Kerk de regel dat ambtsdragers de belijdenis van de kerk ondertekenen niet kent. Waarom zouden de gereformeerde ambtsdragers wel hun handtekening zetten en de hervormde niet?

Betekenis van de ondertekening

Het zetten van een handtekening door ambtsdragers is een gereformeerde eigenaardigheid. Een eigenaardigheid die we niet volhouden als een officieel gedefedereerde samen-op-weg gemeente één gemengde kerkeraad heeft niet hervormde en gereformeerde ambtsdragers. Dan geldt de desbetreffende regeling uit de 'Tussenorde'. Daarin staat geen voorschrift over het ondertekenen van de belijdenis. Het zou ook wat vreemd zijn als de ene ambtsdrager uit dezelfde kerkeraad wel zou moeten ondertekenen en de andere niet.

Bij het vaststellen van die regeling uit de Tussenorde had het dubbelte ook de andere kant op kunnen rollen. Want de genoemde gereformeerde eigenaardigheid heeft een diepe en verstaande betekenis.

Het gaat daarin om het belijden van onze kerken. Om onze geloofsbelijdenis als geformuleerde en op schrift gestelde verwoording van wat de kerk gelooft en om onze geloofsbelijdenis als handeling. Bij het plaatsen van zijn of haar handtekening verbindt de betrokken ambtsdrager zijn of haar naam aan de belijdenis van de kerk. In onze tijd wordt het zetten van deze handtekening vaak formalistisch opgevat. Alsof het gaat om de ondertekening van een contract waardoor je je verplicht om de tekst van het contract tot en in de kleine lettertjes na te komen. Dat is beslist niet de bedoeling en ook nooit de bedoeling geweest.

Het gaat om die handtekening om de manier waarop de gerefor-

meerde kerken kerk willen zijn. Hei gaat om de aard van het kerkverband. Daarom wordt alleen van de ambtsdragers gevraagd om hun handtekening te zetten, omdat de ambtsdragers (kunnen) worden afgevaardigd naar de classis en de synode.

Geloof en belijden

Met die handtekening willen we als gereformeerden zeggen: wat ons als gelovigen en als tot kerkgemeenschap is niet een bisschop, of de paus: en ook niet een kerkorde of ccii reglement of een ledenregister. Wat ons samenbindt is ons gelóóf, ons belijden.

Die handtekening is dus een uitdrukking van het bij elkáár behoren door samen te staan op dezelfde grondslag. Daarom heten de drie gereformeerde belijdenisgeschriften uit de tijd van de Reformatie 'Formulieren van Enigheid' (in hedendaags Nederlands: formulieren van éénheid, namelijk de éénheid van de kerk).

Dat het in de tijd van de Reformatie zo bedoeld is blijkt uit de acta van de synode van Embden 1571. Artikel II van die acta vertelt dat men besloot niet alleen de Nederlandse Geloofsbelijdenis te ondertekenen maar ook de belijdenis van de gereformeerde kerken in Frankrijk, de Confession de Foy van 1559, om daarmee de 'verbinding en enigheid' (in het Latijn: consensus et coniunctio, de overeenstemming en eenheid) met de Franse kerken tot uitdrukking te brengen. Nu is het wel zo dat de Nederlandse Geloofsbelijdenis grote overeenkomst vertoont met de Franse, maar er is ook verschil, te verklaren uit de omstandigheid dat beide confessies afgestemd zijn op het tijdsbestek en de omstandigheden waarin zij geschreven zijn. De Nederlandse Geloofsbelijdenis, opgesteld door Guido de Brès, is immers oorspronkelijk een verweerschrift gericht aan koning Philips II om aan te tonen hoe katholiek de gereformeerden zijn en dat ze iiit verward mogen worden met de Wederdopers. Toch vroeg de synode van Embden volgens artikel III van de acta aan de Franse kerken op hun beurt de Nederlandse Geloofsbelijdenis te ondertekenen zoals de leden van de synode van Embden de Franse geloofsbelijdenis ondertekend hadden.

Het is alsof we de gereformeerden aan elkaar horen vragen: Wie bèn jij? Wat gelóóf je? En tin antwoord gekregen te hebben is dan de conclusie: Dan zijn we één! (Niet: dan zijn we het ééns, maar: dan zijn we één!)

Contractuele opvatting

Het is misgegaan in de vorige eeuw toen iii heel de samenleving het juridische veel formeler werd opgevat en men het zetten van een handtekening anders ging beleven. Toen kwam ook de vraag op of de ondertekening van de drie Formulieren van Enigheid toch ook zeker betekent dat men instemt met de gehele tekst. Die vraag ging men toen met 'ja' beantwoorden. Maar dan moest uit die belijdenisgeschriften verwijderd worden datgene waarmee men niet kon insteemmen. En dat is ook gebeurd door de generale synode van Utrecht 1905 die een passage schraptte uit artikel 36 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Dat had nooit moeten gebeuren. In de eerste plaats niet omdat de Nederlandse Geloofsbelijdenis niet alleen van onze kerkgemeenschap is maar ook van een aantal andere gereformeerde kerkgemeenschappen: we hadden die wijziging nooit op eigen houtje mogen aanbrengen. Maar die wijziging had nok niet aangebracht mogen worden, omdat daarmee het karakter van de ondertekening veranderde.

Op dezelfde heilloze weg zijn we later verder gegaan doordat de generale synode van Sneek 1969 naar aanleiding van een gravamen (bezwaarschrift) ingediend door ouderling Rrouwer toestond bij het de ondertekening van de belijdenis een voorbehoud

te maken ten aanzien van de leer van de dubbele verkiezing (de één tot het eeuwige leven naar tegelijk dus de ander tot de eeuwige dood) in de Dordtse Leerregels. Ook die beslissing droeg bij aan het misverstand dat de ondertekening van de belijdenis contractueel moet worden opgevat. Men waagde zich niet meer aan het wijzigen van de tekst maar begon met het verlenen van dispensatie ten aanzien van een bepaald element en zette zo doende op een andere manier bepaalde onderdelen van de belijdenisgeschriften tussen haakjes.

De oplossing is gekomen doordat de synode van Delft 1979 een formulier opstelde waarin de goede niet-contractuele betekenis van de handtekening wordt aangegeven. Voorheen was er in de kerkeraden geen vast formulier en zette men de handtekening rechtstreeks onder de belijdenisgeschriften. Maar omdat men aan die handtekening een verkeerde betekenis ging toekennen is het formulier gekomen, dat nirt spreekt van een letterlijk voor je rekening iicmen van wat in de belijdenisgeschriften staat maar van een zich 'trouw houden aan het belijden der kerk dat het voorgelacht tot uitdrukking heeft gebracht' in de belijdenisgeschriften.

'Trouw houden aan' berekent niet een slaafs nazeggen van wat in die belijdenisgeschriften staat maar een tot uitdrukking brengen van de geloofsverbondenheid en eenheid met Ons voorgelacht, dat zijn geloof 76 verwoordde en zo aan ons heeft doorgegeven. Dat verloochenen we niet. Als wij door ontwikkeling en studie op allerlei punten tot beter en dieper inzicht zijn gekomen, zullen we moeten bedenken dat wij in staat zijn zo ver om ons hccii te kijken als het geval is doordat wij staan op de schouders van ons voorgelacht (Hartveld). Daarom willen we niets lelijks en laaidunkends horen over wat in de gereformeerde belijdenisgeschriften staat. Zij zijn ons erfdeel. We gaan er mee om zoals we omgaan met de kerk waartoe wij behoren en waarvan wij zeggen: die kerk, dat is onze moeder.

Maar als we zoveel moeite hebben niet allerlei elementen in de gereformeerde belijdenisgeschriften en die met zoveel voorbehoud lezen als tegenwoordig het geval is, kunnen deze belijdenisgeschriften dan nog wel dienen als 'formulieren van enigheid'? Het antwoord kaai-op is dat deze geloofsbelijdenissen ons gemeenschappelijk erfgoed zijn dat we sámen bezitten en dat ons tot één geloofsgemeenschap maakt, tot één familie waaraan we onze gemeenschappelijke naam ontlennen: wij heten 'gereformecid' en dat willen wij ook weten. Daar willen wij ook onze persoonlijke naam aan vei-binden, door onze handtekening te voegen bij al die handtekeningen die vanaf 1571 gezet zijn onder de gereformeerde belijdenis.

Betekenis van de handtekening

De handtekening gezet aan het begin van de eerste kerkeraadsvergadering na de bevestiging tot ambtsdrager voegt dus metterdaad iets toe aan het 'ja'-woord bij de bevestiging. Door die handtekening verbindt de ambtsdrager zijn of haar náám aan de belijdenis van de kerk en daarmee aan de geméenschap van de kerk. Daarom wordt gevraagd een handtekening te zetten. Maar daarom ook wil ik er voor pleiten oin de naam leesbaar te schrijven en niet een onleesbare tinrtekening te zetten. Want het gaat niet om een handtekening met een formeel-juridische strekking maar om de náám van de ambtsdrager. Om dezelfde reden wil ik er voor pleiten dat elke ambtsdrager vóórdat zij of hij de Randtekening zet even kijkt naar al die andere namen in het boekje Namen die staan voor de geschiedenis van de gemeente. Namen van ouders, prootouders en overgrootouders. Mensen die vooral in de begintijd grote offers gebracht hebben voor het in stand houden van de kerk. Die mensen waren niet allemaal

eikebomen der gerechtigheid.

Velen van hen hadden een even zwak geloof als wij: zij zaten evengoed met vragen als wij. Maar zij beaamden het Woord waarvan de belijdenis spreekt en wilden daarin samen één zijn. Waarom zouden wij ons daar niet bij aansluiten door onze naam te schrijven bij die van hen?

Rij het bekijken van die namen krijg je hetzelfde gevoel als op een reünie. Het is heus niet zo dat we iedereen die we op die reünie tegenkomen even goed kennen of dat wij aan iedereen die we daar tegenkomen even goede herinneringen hebben. We kunnen wezenlijk moeite hebben met ideeën die we op die reünie voor en na haren verkondigen. Maar dat hoeft niets af te doen aan het besef: dit is de gemeenschap waartoe ik behóór en daar wil ik graag mijn naam aan verbinden, zo graag dat ik er geen bezwaar tegen heb om dat te doen zo vaak als dat van mij gevraagd wordt.

Een boeiende uiteenzetting van de heer Van Drimmelen, die ook als docent kerkrecht verbonden is aan de theologische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Boeiend, en best aansprekend ook.

Wel een ander verhaal dan we bij *Groen van Prinsterer* lezen over het begin van de gereformeerde kerken in Nederland. Volgens Van Drimmelen vroegen de gereformeerden aan elkaar: Wie ben jij? Wat geloóf je? En na antwoord gekregen te hebben, kwamen ze tot de conclusie: Dan zijn we één! Niet: dan zijn we het ééns, maar: dan zijn we één!

De eenheid van de gereformeerden lag (en ligt) volgens hem dus niet daarin dat ze het met elkaar eens zijn.

Groen constateerde echter, dat er steeds innige gemeenschap was op grond van een volkomen geloofseenheid. Voor de Hervormers, zo zegt hij, was de Bijbel de enige onfeilbare regel van het geloof; zij hebben hun belijdenis onderworpen onder het evangelie van Christus; maar toch hebben zij een belijdenis onmisbaar gevonden, om aan vriend en vijand te verklaren, niet alleen waarin zij de waarheid hadden gezocht, maar ook wat de uitkomst van hun onderzoek was geweest. De leden van de kerk achtten zich aan haar belijdenis gebonden. En dat niet in tegenspraak met het beginsel der Hervorming, dat de Bijbel, heel de Bijbel en niets dan de Bijbel, de grondslag is van het geloof. Maar omdat zij als leden van de kerk deelden in haar overtuiging, dat in die Formulieren van Eenheid de *hoofdpunten en grote omtrekken van de leer* van het Evangelie uitgedrukt waren, niet roals mensen die zagen, maar overeenkomstig Gods Woord.

Omdat de inhoud van de formulieren schriftuurlijk was, hadden deze formulieren dan ook verbindende kracht.

In 1916 wijzigde de Hervormde Kerk het ondertekeningsformulier. Naar het oordeel van Groen van Prinsterer hield men wel schijnbaar vast aan het recht van de leer der kerk zoals in de formulieren onder woorden gebracht. Maar er was weinig belangstelling meer voor de handhaving van de waarheid, net zomin als voor de waarheid zelf. Het nieuwe ondertekeningsformulier sprak van overeenstemming met de leer, niet omdat, maar voorzover zij

met Gods Woord overeenkomt. *Een verklaring dus, waarbij niets verklaard, een belofte waarbij niets beloofd, een regel waarbij enkel eigen inzicht en eigen goedvinden ten regel gesteld wordt.*

Zijn formulieren wel wenselijk? Groen tekent de pro's en contra's als volgt:

Contra: er wordt een geloofregel hoven of naast de Bijbel verlangd; de wetenschap wordt aan banden gelegd; de gewetens worden gedwongen; je moet je onderwerpen aan elke tittel of jota van de belijdenisgeschriften en aan de meest dwaze haarkloverijen van bekrompen rechtzinnigheid.

Pro: er kan geen kerkgenootschap zonder geloofseenheid en afwering van wanbegrippen zijn; leervrijheid van de predikanten is hetzelfde als onderwerping van de gemeenten aan de zin en de geest die het ieder van hen bevalt te leggen in de woorden van de Heilige Schriften.

Zijn eigen opvatting gaf hij zo weer: *de Formulieren zijn een reeks van gedenktekenen van de strijdende kerk: onwraakbare getuigen van het geloof dat eenmaal aan de heiligen overgeleverd is: schakels van dezelfde keten: mijlpalen van één weg waardoor het afgelegde deel aangeduid werd; niet om te blijven staan, maar om voort te gaan in de richting, waarin de gemeente, overeenkomstig de beloften van haar goddelijke Voorganger, met onbedriegelijke strekking geleid werd.*

De formuleringen van de synodaal Gereformeerde synode van Delft 1979 (zich trouw houden aan het belijden der kerk dat het voorgeslacht tot uitdrukking heeft gebracht in de belijdenisgeschriften) bieden dezelfde ruimte als die van het Hervormde reglement van 1816. Ruimte dus voor pluraliteit in plaats van geloofseenheid.

'Contractuele opvatting' klinkt niet zo plezierig (je zit ergens aan vast en zo). Wij kiezen er voor ons te binden aan de belijdenisgeschriften, omdat we hartelijk instemmen met hun inhoud, die hoofdpunten en grote omtrekken van de boodschap van de Schrift weergeeft. De Schrift waaraan we hart en gedachten gevangen willen geven. En dat inderdaad niet om te blijven staan, maar om voort te gaan.

G.J. van Middelkoop

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel. 010-4820488 Tel. 010-4821365 Tel. 01806-19744
Faxnr. 010-4793689, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht